

En läsbar historia – gestaltning av industrisamhällets historia i Ljusne

Maria Vallström

Arbetsrapport från FoU-Söderhamn

En läsbar historia –
gestaltning av industrisamhällets historia i Ljusne

Maria Vallström

Produktion och Utgivning:

© FoU Söderhamn

CFL – Centrum för flexibelt lärande

Söderhamns kommun

Södra Järnvägsgatan 7, 826 80 Söderhamn

www.cfl.se

Tel. 0270-758 00 Fax 0270-169 65

Tryck: Söderhamns kommun, 2012

ISBN-nummer: 978-91-972112-6-0

En läsbar historia –gestaltning av industrisamhällets historia i Ljusne

Maria Vallström, FoU Söderhamn

En förstudie utförd på uppdrag av Ljusneortens Museiförening 2010-2011

Omslaget: Gamla brandstationen i Ljusne. Fundament från plywoodfabriken i förgrunden.
Foto: Maria Vallström. Texten något redigerad i oktober 2012.

INLEDNING¹

Den här förstudien skrivs inom ramen för ett omställningsarbete av samhället Ljusne i Söderhamns kommun, kallat "Ljusne vid Ljusnans mynning", som leds av kommunen i nära samverkan med "Kustorternas Framtid", och som pågår 2007-2012. Den har också delvis finansierats av forskningsprojektet "När verkligheten inte stämmer med kartan – sociala och kulturella förutsättningar för landsbygders hållbara utveckling".²

Redan 1982, i en annan förändringsprocess i Ljusne, skrev landsantikvarien Ingemar Svensson i ett brev till Stora Kopparberg- Bergvik, Ljusneindustrierna:

Vid saneringsgruppens arbete, som syftar till att förnya Ljusne, bör utgångspunkten vara att ge en historisk kontinuitet, att behålla identiteten. Knappast något annat industrisamhälle i länet kan ge en så mångsidig och intressant bild av den industriella utvecklingen under en lång tidsperiod som just Ljusne. För att skapa en god miljö är det angeläget att Ljusnes historia och utveckling görs läsbar. Detta kan uppnås om saneringen planeras och genomförs så att vissa lämningar och miljöer vårdas och bevaras och att informationsmaterial utarbetas.³

Sedan dess har många byggnader och miljöer rivits och omvandlats i Ljusne. Men platsens historia finns fortfarande kvar, delvis synlig, delvis gestaltad och på många sätt buren av invånare på orten. Industrihistoriens värde för platsen är ur en antikvarisk och lokalhistorisk synvinkel odiskutabel, även om det lagstadgade skyddet för de miljöer som faktiskt finns kvar. Här finns ett starkt lokalt engagemang, t ex i museiföreningen, men också i PROs studiecirkel, samverkansföreningen Kustorternas Framtid, Digital bild i Söderhamns (DiBiS) verksamhet med att digitalisera gamla fotografier. Tanken med den här förstudien är att utröna hur en besöksnäring skulle kunna utvecklas ur denna industrihistoria, men den kommer att ha platsens identitet som en utgångspunkt. För att förstå hur man skulle kunna utveckla en besöksnäring i Ljusne är det viktigt att först se till förutsättningarna. Det är också viktigt att skapa en balans mellan ideell, offentlig och privat sektor i den utvecklingen, så att den blir hållbar. På samma sätt gäller det att vara öppen för andra näringar än just besöksnäringen, så att man tänker mer "året runt" verksamhet och att man vågar lyfta blicken lite från det "gängse" konceptet: efter industrin flyttar turismen och konsten/konsthantverket in (jfr t ex Dannemora, Norberg, Avesta).

Syfte

Undersöka förutsättningar för att synliggöra och gestalta Ljusnes industrihistoria på ett sådant sätt att nya (besöks)närings skapas.

Bakgrund Ljusne

Under hösten 2010 har Ljusne figurerat i en rad sammanhang i media där industrisamhällets ruiner och dräneringen av landsbygden varit i fokus. Liksom andra mindre samhällen där industrin varit samhällsbyggande har nedmonteringen av densamma fått väldigt konkreta, fysiska konsekvenser. Museiföreningens ordförande uttrycker det så här:

---

¹ Tack till Lars Persson, Bengt Göran Källman, Margaretha Öhrn- Liljedal samt Tord Nyberg, Ljusneortens museiförening, för kommentarer och hjälp med texten. Tord har också stått för faktagranskning och viss textbearbetning.

² Som i sin tur är finansierat av FORMAS 2010-2012.

³ Brev, 1982-01-18. I Läns museet Gävleborg, ärendearkivet, övrigt, Ljusneverken, hyttan och smedjan i Ljusne.

”Hela samhället har ju förändrats. Sen industrinedläggningarna satte igång på allvar i början på 1970-talet då. Fabriker har stängts ned, slagit igen, i en del fall jämnats med marken, hela bostadsområden har rivits. Delar av bostadsområden har rivits. Samhället har ju drabbats av nån form av utarmning, på folk.”⁴

Det som Ljusne har att slåss emot är en del av en stor strukturomvandling, jämförbar med övergången från bondesamhälle till industrisamhälle i slutet av 1800-talet och drygt 50 år framåt. Den har inneburit rivning av bostäder, utflyttning, industriell avveckling och dramatiskt decimerad samhällsservice och handel. Mediabilderna av denna omvandling har grundat sig på själva försvinnandet, resterna av industrisamhället. De som har uttalat sig har haft skilda motiv, Jan Jörnmark vill t ex uppmärksamma samhällsomvandlingen och kapitalförstörelsen i omvandlingen från industrisamhälle till informationssamhälle. Andra har odlat en sorts ruinromantik kring dessa platser som kan upplevas negativt av dem som bor där. Artiklar, siter och tv inslag om Ljusne har rubriker som ”landet som försvann”, ”Glömda platser”, ”Rostsverige”, ”På spaning i det övergivna landet”. Beskrivningarna har lagt sig ”som en blöt handduk” över försöken att hitta formerna för det nya samhället.⁵ Det finns ingen sammanhållen berättelse för de tecken som pekar framåt; Ala-sågens och Orrskärshamnens expansion, kommunens satsningar på fisketurism och skärgård, paraplyorganisationen för föreningarna, Kustorternas Framtid. Än mindre talar man om de positiva aspekterna av att bo i dessa mindre samhällen: beredvilligheten att hjälpa till, samarbeta och ta hand om gemensamma angelägenheter, exempelvis att småföretagarföreningen i Ljusne i skrivande stund startar ett ungdomscafé för att skapa en mötesplats för ungdomar och på så sätt stävja bråk och förstörelse i samhället. De modeller som hittills lanserats i utvecklingsarbetet i kommunen har inte helt stämt in på samhällen av Ljusnes karaktär. Landsbygdsutvecklingsprojekt har inte landat rätt eftersom Ljusne är skapat för att vara tätort eller åtminstone centrum.⁶ Entreprenörsskapsmodellen prövas i skolan, men bygger på ett förkastande av den känsla för det gemensamma som missvisande kallas ”bruksanda”. För många återstår också kopplingen mellan entreprenörsskap och eget företagande, även om man arbetat mycket bredare än så i Söderhamns kommun, i projektet *Drivkraft*. Eget företagande kan vara ett stort och komplicerat steg att ta i samhällen med tät social struktur, där företagare historiskt sett oftast stått på ”motståndarsidan”. Traditionella satsningar på företagande är troligen inte heller tillräckligt för att få orten att överleva på längre sikt. Här finns en stor potential i den sk tredje sektorn, den ideella sektorn och den sociala ekonomin, som måste tillvaratas för en hållbar utveckling. Men det finns också anledning att arbeta med hållbara strukturer på ett annat sätt, strukturer som inbegriper både ideell sektor, offentlig sektor och privat sektor, eftersom den generation som nu arbetar ideellt inte kommer att efterföljas på nåt självklart sätt. Ur ett annat perspektiv har det sedan länge konstaterats att informationssamhället inte behöver någon plats (en utveckling som egentligen började med möjligheten till persontransporter och möjligheten att skilja arbetsplatsen från råvarans lokalisering) så platser av Ljusnes karaktär måste skapa nya anledningar till att människor ska verka och bo där.

Att helt kasta bort ortens historia som ett samhälle där industrin varit samhällsbyggande ter sig lika vanskligt som att hålla fast vid att den tidens arbetskraftsintensiva storindustri skulle

---

⁴ Intervju 2.

⁵ Se tex SvD 2010-09-12, ICA-Kuriren , 2010-10-25, siter som ”Övergivna platser” ”Rostsverige”, debattboken Mattson, Kristina: *Landet utanför. Ett reportage om Sverige bortom storstaden*. Stockholm 2010. ”Blöt handduk” var Birgitta Tappers formulering, fd kommunfullmäktiges ordförande och Ljusnebo.

⁶ Se Vallström, Maria: Lyssnandet båda sidor. Utvärdering av landsbygdsprojektet, Söderhamns kommun. Rapport, FoU Söderhamn,

komma tillbaka. Ett sätt att omladda resterna av industrisamhället utan att förpassas till historien är att *göra historia av dem*. Historia är inte något som finns eller saknas, den görs i våra beskrivningar av det förflutna. Att ”musealisera” samhällets historia innebär att man distanserar sej från den och drar nytta av den på nya sätt. Det är inget nytt, det kallas historiebruk och används inte sällan för kommersiella syften likväl som för historiepédagogiska.

Viktiga motsättningar

Det finns en motsättning, eller kanske snarare flera, som måste lyftas upp till diskussion innan vi börjar. För det första är det tanken att man kan utveckla någonting *med hjälp av kultur eller historia* (ett turistorienterat eller instrumentellt förhållningssätt) gentemot tanken att kultur eller historia har ett *egenvärde* (ett antikvariskt förhållningssätt). Det handlar då om skilda drivkrafter: i det ena fallet att bevara och värna historien, i det andra att få lönsamhet. Motsättningen kan också beskrivas som skilda målbilder: ett bevarat, kollektivt minne eller ekonomisk tillväxt. Även tidsperspektiven skiljer sej åt, antikvariska intressen arbetar ofta med långa tids perspektiv, turist/besöksnäringen med korta. Den antikvariska sidan vill nå djupare liggande förklaringar, besöksnäringen söker enkla och slagkraftiga budskap.⁷ Det finns inget rätt eller fel här, men mycket av diskussionen kring samverkan förening/företag t ex, blir obegriplig om man inte har klart för sej denna skillnad.

Den andra motsättningen handlar om den lokala förankringen. Förankringen av idén om industrihistoria som en tillgång behövs för hållbarheten, den sociala hållbarheten. Många anser att ortens industrihistoria är viktig, men alla ser den nog inte som en tillgång för framtiden:

”Hela Ljusne var en gigantisk industri. Och så bodde folk mittupp i det. Våldigt nära. /.../ Människor som bor här, för dem är industrihistoria nog totalt ointressant. Nånting de har trampat omkring i ända sen barnsben. /.../ ’Ska vi verkligen hålla på med sånt där? Gamla fabriker, kajrester, och murar. Vore ju bättre om fabrikerne hade stått kvar, och var fylld med folk, som hade tillverkat saker och ting. som det var förr.’ Men förr är inte nu. Förr var då, och det kommer aldrig att komma tillbaks.”⁸

En anledning till svårigheten att se industrihistoria som en tillgång har med själva användandet och ursprunget till begreppet kulturarv att göra. Idén om ett kulturarv var från början ett svar på det man upplevde som ett hot från det moderna industrisamhället, ett hot mot det gamla bondesamhället. Att kalla industrihistoria kulturarv blir därmed en självmotsägelse. Men här har en avsevärd utveckling skett de senaste 20-30 åren och numera har begreppet breddats avsevärt.⁹

Kanske vore det också lättare att se industrihistoria som en tillgång om man gjorde den mer läsbar, satte in den i sammanhang som gjorde det möjligt att relativisera tid och rum? Är det möjligt att se Ljusne som en geografisk plats med flera historiska rum? Det finns redan försök att skildra dessa rum i text och bild, men hur kan man utveckla läsbarheten och hur kan man paketera den och sprida den? Kan man, i och med detta, samtidigt stärka Ljusnebornas anledning till att bo i Ljusne och i förlängningen förmå fler att flytta hit, d v s öka Ljusnes attraktivitet som plats, eller åtminstone bidra till en sådan utveckling, då har man nått ett

---

⁷ Wedin, Ida: *Industriarvet i skärningspunkten mellan kulturarv och turism*. C-uppsats HT 2006, Högskolan i Dalarna.

⁸ Intervju 2

⁹ Se vidare t ex Alzén, A/Burell, B (red): *Otydligt. Otympligt. Otaligt. Det industriella kulturarvets utmaningar*. Stockholm 2005.

långsiktigt mål som överträffar de flestas förväntningar, men som likafullt finns där som en möjlighet.

Uppdragets genomförande

Förstudien baserar sig på intervjuer med fem nyckelpersoner (varav framförallt fyra använts här), egna observationer, en enkät till besökare på ett industrihistoriskt arrangemang sommaren 2010, samt på tidigare arbete inom nätverket Industrikraft och förstudien ”Industriarv Söderhamn”. Tidigare inventeringar och annat material från Läns museet i Gävleborg har använts, samt relaterad litteratur, dagspress, material från nätet. Samtal har förts med projektledare för de övriga två förstudierna som pågått samtidigt; kring fisket och utvecklingen av konstcentrum i Ljusne, samt med ett antal nyckelpersoner. Tillvägagångssättet har varit att försöka identifiera konkreta möjligheter och problem i utvecklandet av en gestaltad industrihistoria i Ljusne, vid Ljusnans mynning, och se hur dessa samspelar med utvecklingen av andra delar av orten.

Upplägget av förstudien är att först beskriva ett industrihistoriskt evenemang, ett bildspel i hyttan i juli 2010 och resultatet från enkäten därifrån. Sedan tas olika platser och miljöer upp och de verksamheter som pågår och skulle kunna pågå i dessa. Vidare tas några praktiska förutsättningar och förslag upp, som boende och servering, skyltning och förslag på industrihistoriska vandringar. Avslutningsvis presenterar jag min vision av områdets utveckling, med tonvikt på platsen vid gamla kättingen/kraftverket.

Målgruppen är industrihistoriskt intresserade, kulturmiljövården i länet, berörda politiker och tjänstemän i Söderhamns kommun, aktörer och beslutsfattare inom området hållbarhet och omställning, verksamma inom besöksnäring och turism, företagare och föreningar i Ljusne, landsbygdsutvecklare, forskare, mm.

Juridiskt skydd

Hyttan (själva masugnen) på södra älvstranden, är registrerad som fast fornlämning av Riksantikvarieämbetet.¹⁰ Den beskrivs på en karta i en byggnadsinventering från 2005 som ”hyttruin”, men är ännu (trots allt) en stående, i stort sett intakt byggnad med anor från 1600-talet.¹¹ Rostugnen och malmhuset intill, samt klensmedjan har det något svagare skyddet ”övrig kulturhistorisk lämning”¹² vilket med tanke på de verksamheter som bedrivs här, är lämpligt. Rester efter valsverket och träkolsupplaget en bit nedströms har också noterats i fornminnesregistret med samma klassificering som de sistnämnda.

I perioder har man från antikvariskt håll försökt få till stånd en rimlig renovering av hyttan och delar av rostugnen. Den har under decennier varit föremål för omfattande utredningar, av vilket tämligen lite har blivit utfört.¹³

Läns museet har utfört en byggnadsinventering av norra sidan om Ljusnan samt området i och kring Alasågen 2005. I vissa fall åberopas där plan och bygglagen 3:12: *Särskilt kulturhistoriskt värdefullt* och i en del fall rekommenderar man rivningsförbud.¹⁴ Även plywoodfabriken har varit föremål för en egen dokumentation innan rivningen.¹⁵

Området vid Ljusnans mynning har ingen detaljplan. Just området med hyttan är dock definierat som kulturresevat (den gamla q-märkningen) enligt en detaljplan över delar av Ljusne som upprättades med anledning av järnvägens och väg 583s nya sträckning 1983.

¹⁰ <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> 2011-01-05, RAÄ Söderala 126:1

¹¹ Lundin, Per: *Industrimiljöer i Ljusne-Ala*, Läns museet i Gävleborg 2005, Söderhamns kommun, Söderala socken.

¹² <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> 2011-01-05, Rostugnen RAÄ Söderala 126:2, Malmhuset/smedjan RAÄ Söderala 126:3.

¹³ Besiktningssprotokoll läns museet i Gävleborgs län 1995-04-28 Dnr 829/310, se mer om detta nedan.

¹⁴ Lundin 2005.

¹⁵ Kruusi, Johannes: *Plywoodfabriken*, 2006. Läns museet Gävleborg, Söderhamns kommun, Söderala sn.

Detaljplanen antogs av byggnadsnämnden i Söderhamns kommun 1984, efter bemyndigande av kommunfullmäktige samma år, och vann laga kraft 1985 (se bilaga 1).¹⁶

I en odaterad karta från stadsarkitektkontoret utpekas 5 särskilt värdefulla bebyggelseområden, varav två är belägna inom området vid Ljusnans mynning: norra sidans industriområde, inklusive herrgården i väster och brandstationen/”herrskauskasernen” i öster (nr 5, se bilaga 2) och på södra sidan avgränsat av hyttområdet/valsverket i nordväst och den f. d konsumaffären i sydost, inkluderande raden av f.d pensionärsbostäder som nu är en del av vandrarhemmet Ljusne Turistcenter. I en plan över kulturminnesskyddet i Söderhamns kommun påpekas att området norr om Ljusnan är tillämplig för plan och bygglagen 3:12 och att man bör upplysa fastighetsägarna om den saken.¹⁷ Så länge inte området är skyddat i detaljplan eller områdesbestämmelser stannar det dock vid rekommendationer.

Eftersom en ny detaljplan ska upprättas, som en följd av kommunens satsning på området runt Ljusnans mynning, finns en möjlighet att omsätta av stadsarkitekten utpekade områden och läns museets rekommendationer till att få till ett lagstadgat skydd åtminstone på kommunal nivå för viktiga industrihistoriska miljöer på norra sidan här, och det vore verkligen synd att inte ta tillvara den möjligheten. Utöver denna bas, och helst tänkt i samklang med den, så bör man tänka sig en utveckling av miljöerna mot en hållbar kulturturism, vilket stöds av kulturmiljöprogrammet för Gävleborgs län 2006-2010.¹⁸

Bild 1: Industrihistorisk lämning efter timmerupplaget, i Ljusnan. Neova pelletsfabrik i bakgrunden. Foto: M. Vallström

¹⁶ Söderhamns kommun, KUS, Detaljplan Sa:61, 1983.

¹⁷ Samtal stadsarkitekt Mats Öqvist 15 nov. 2010.

¹⁸ *Kulturarv för samtid och framtid. Kulturmiljöprogram för Gävleborgs län 2006-2010*, Länsstyrelsen Gävleborg, s. 12.

Bildspelet i Hyttan (malmhuset):

Ett av de evenemang som riktade sej till industrihistoriskt intresserade, och som gick av stapeln under förstudiens inledningsskede, var ett bildspel med foton från boardfabriken i Ljusne¹⁹ som visades under några timmar på *Jungfruveckan*, ett årligen återkommande arrangemang i Ljusne. Bildspelet visades i samband med öppethållande av utställningen som Ljusneortens museiförening hade på Hyttan sommaren 2010: ett urval av bilder ur fotografen Stig Wallströms bildarkiv.²⁰ Jag tillfrågade i stort sett alla som kom dit om de ville svara på en enkät, 60 personer sa ja (uppskattningsvis besöktes evenemanget av ca 70-75 personer). Enkäten skickades senare ut till dessa, 31 svarade, vilket ger en ganska så exakt svarsfrekvens på 50 %, vilket är ungefär vad man kan begära. Det jag ville veta var hur gruppen såg ut, varför man valt att besöka hyttan, samt att fråga lite om vilka tänkbara spår industrihistoria skulle kunna utvecklas efter i Ljusne.

Källkritiska synpunkter:

Elva av enkäterna är besvarade manuellt, på papperskopior, och de övriga 20 är besvarade direkt på webben. De handskrivna enkäterna innehöll inte alltid svar på obligatoriska frågor. Jag har i dessa fall, vid inmatningen, konsekvent markerat det ”strängaste” alternativet: kryssat ”nej” om inget ”ja” är ikryssat (istället för ”kanske”) på frågan om särskilda aktiviteter, eller valt ”inte alls” om inget alternativ var markerat på frågan om varför man kom till hyttan. Det största problemet var i frågan om hur mycket aktiviteterna skulle få kosta, där hade många lämnat tomma rutor. Där fyllde jag i den lägsta summan, vilket gör att de svaren inte blir rättvisande. Man kan genom att se till enbart de elektroniska svaren, ana sig till att det finns en viss beredvillighet att betala och att den står i proportion till aktivitetens art, vilket ju inte är så förvånande. En annan källkritisk aspekt är den ytterst bristfälliga översättningen av det svar som lämnats på tyska (för att inte tala om översättningen av frågorna). Jag har valt att ha med båda språken för att läsaren ska kunna bilda sig en egen uppfattning (och få sig ett gott skratt). Det låg inte inom ramen för uppdraget att göra en professionell översättning men jag tyckte det var viktigt att få med personens svar, eftersom hon var den enda regelrätta turisterna i sammanhanget.

Målgrupp för enkäten

De som kom till hyttan och som svarade på enkäten var mestadels män, men det var en ganska jämn könsfördelning (58/42 %). Däremot fanns en klar övervikt på ålder: 64,5 % var över 55 år. Av dem som angav bostadsort (frivillig fråga p g a anonymitet) var de flesta från Ljusne med omnejd, 4 stycken angav orter utanför kommunen och en kom från Tyskland. De flesta av dem som svarat var pensionärer, näst vanligaste sysselsättningen var arbete. Flertalet hade växt upp i Ljusne, bara personen från Tyskland saknade släktmässiga anknytningar. Bildspelet och utställningen var därför mer av en intern angelägenhet än ett turistevenemang, om man ser till vilka som faktiskt var där.

Anledningen till att man kommit var till viss del för att träffa folk eller följa med släkt eller vänner (ca 30 % vardera), men 48 % markerade att de inte alls följde med släkt och vänner. De allra flesta angav att de kom för att de är intresserade av Ljusnes historia (55 % i första hand, 84 % om man räknar in andrahandsalternativet). I den interna publiken var det utan tvivel de med ett historiskt intresse som kände sig manade att komma. På delad andraplats bland orsakerna till besöket kom att man hade någon anknytning till boardfabriken och att man var intresserad specifikt av industrihistoria. Sammanfattningsvis kan man kanske beskriva besökarna som en lokalt anknuten grupp äldre personer, företrädesvis män, med ett historiskt intresse för platsen Ljusne, eller rättare sagt, den *egna* historien.

¹⁹ Dokumentationen finns på länsmuseum i Gävleborg, gjordes på 1980-talet.

²⁰ Se DiBiS, digital bild i Söderhamn: <http://www.dibis.se/fh6jfd74hfdh543gf5gh76kgfj5fhg.html>, 2011-01-03.

Det var också tydligt för mej som utomstående att många var gamla bekanta och att flera kände igen sig och andra på bildspelet. Det blev en spegling med ett stråk av sorg eftersom arbetsplatsen sedan länge är nedlagd (1981) och flera av personerna på bilderna hade gått bort. En av de kvinnor som arbetat på boardfabriken tyckte det var både roligt och sorgligt att se bilderna, med anledning av detta.

Utvecklingsmöjligheter

Evenemanget var alltså välbesökt, stundtals var det ganska trångt i den lilla lokalen, och de allra flesta var mycket nöjda med besöket. Den fyllde sin funktion som lokal identitets- och minnesbärare och även som mötesplats mellan utflyttade Ljusnebor och nuvarande. Det finns alltså absolut ingenting att invända mot detta, tvärtom.

Men om man då tänkte sig att detta skulle vara ett publikt evenemang, som skulle dra andra målgrupper, hur skulle man kunna göra då? Till att börja med hade man behövt göra någon typ av marknadsföring, den information som fanns om Jungfruveckan spreds framförallt internt, genom lappar i brevlådorna, så en annons i lokala tidningar om just detta, samt affischer på strategiska platser, hade varit bra. För de som inte var så insatta i boardfabrikens arbetsprocesser och människor hade det behövts någon form av berättelse/texter som skulle förklara bilderna och sätta dom i ett sammanhang. Som en av besökarna på hyttan skrev i enkäten: ”Bildspelet mindre intressant eftersom jag kände få personer på bilderna och det visades lite av själva industrin. Många intressanta bilder i utställningen.”²¹

Smedjan öppnades för dem som ville in och se lokalen, men ingen verksamhet pågick. Det hade varit bra om smeden, som hyr smedjan i en annan del av hyttan (vägg i vägg) hade varit på plats och haft någon typ av aktivitet, samt försäljning av produkter/ tagit upp beställningar. Det hade också varit en fördel om det funnits en enklare kaffeservering (något som var planerat men som av någon anledning inte blev av). För att spåna vidare: vid jämna klockslag kunde guidade vandringar i närmiljön ha genomförts: det finns bland annat rester från ett gammalt valsverk i närheten och det finns gott om informationstavlor och skyltning som stöd för en sådan vandring även utan särskild guide, hade räckt med en snitslad bana, kanske en tipspromenad med enkelt pris.

En fråga som senare ställdes i enkäten var vilka guidade turer man kunde tänka sig att vara med på. Resultatet blev:

Bergsrunda : vandring med start i Hyttan, buss till

Sunnäsbruk, Maråker, Axmar, avsluta på museet. (48 %)

Bildrunda : konsten på museet, foton och konst på Vallviks museum, utställningar i Ljusne och Axmar. (45 %)

Flottarrunda 1: älven-lillgrytan (45 %)

Ljusnans vattenväg . Flerdagarsrunda . Start Alasågen, industrier i Ljusne, buss till Askesta, Marmaverken, Bergviks industrimuseum, Voxna bruk. (35,5% med lika hög ”kanske” andel)

Förslag som blev nerröstade: industrins boende och flottarrunda 2: Marmen runt.

HYTTAN

De första rättigheterna till järnbruk i Ljusne gavs av Bergskollegium 1671. Delar av den hytta som nu finns att beskåda på södra älvstranden uppfördes 1822-1823 och genomgick åren 1860-1861 en genomgripande renovering. Rostugn, malmhus och klensmedja uppfördes under samma tid. I hyttan framställdes tackjärn som fraktades till smältarsmedjorna i

---

²¹ Besöksenkät Hyttan 24 juli 2010, i förf.s ägo.

Maråker, Sunnäs och Gullgruva där de bearbetades till smidbart järn (stångjärn).²² Hyttan består av fyra olika delar: masugnen, som är en fristående byggnad närmast Jungfrukustvägen, samt rostugnen, malmhuset och smedjan, som är ihopbyggda och belägna strax intill. Ungefär 300 meter nedströms anlades 1873-74 ett komplett järnverk med masugn, smältarsmedja med Lancashirehärdar, ånghammare och valsverk. En av valsarna från valsverket finns fortfarande kvar som ett minnesmärke över järnbruksepoken och spår efter anläggningen kan avläsas i marken runtomkring. År 1880 hade Ljusne hela tre järnverk.²³

Rostugnen

I rostugnen förvarar museiföreningen sina mest skrymmande föremål, mestadels jordbruksredskap och brandutrustning, exempelvis en fungerande brandbil från 1936. Rostugnen är ganska mörk och ruffig, men som konstnären Daven Xu har föreslagit, så är det användbart för att göra vissa typer av utställningar och evenemang. Man kan också tänka sig det som en potentiell teaterscen, i linje med användandet av gasklockorna i Gävle och Järnverket i Iggesund, fast i mycket mindre och intimare skala.

Bild 2: Rostugnen (t.v) och malmhuset. Foto M. Vallström

---

²² Det uppfördes senare (1874-1882) även ett järnverk på norra sidan Ljusnan, med masugn, rostugn, smältarsmedja och valsverk, på samma plats som plywoodfabriken senare byggdes. Smidesgrindarna från detta järnverk står fortfarande kvar.

²³ Uppgifter Tord Nyberg; se även Bylund, Lennart 1993: *Ljusne. Historisk översikt 1671-1993*.

Malmhuset

I Malmhuset hade museet sin utställning sommaren 2010. Det var enligt dem många turister som hittade dit, det är nära till camping och vandrarhem. Förmodligen vill museet ha sin utställning tillbaka i själva museet framöver, men det är värt att överväga om man inte kan nyttja hyttan mer framöver. Här finns också en fullt fungerande malmkross kvar, som man brukar köra för turisterna.²⁴ Att på detta sätt frammana historien genom ljud och andra uttryckssätt är något man kunde utveckla även här.

Sammanfattning Malmhuset/rostugnen

Möjligheter:

Museets årliga utställning

Fungerar bra, bör få fortsätta, gärna på hyttan, i samverkan med smeden, alternativt på Kättingen/gamla kraftstationen, se nedan.

Jazz i Hyttan

Fungerar bra, se ovan.

Utveckla arrangemang

**Guidade turer i anslutning till Jungfruveckan
Berättarkvällar, med servering, i hyttan eller på museet**

Teaterverksamhet i rostugnen

Prioriterade områden, enligt enkäten:

**Sågverk, träindustri, 1960 o 70-talets fabriker
samt berättelser. Och flottningen.**

Resursbehov:

**Hjälp med paketering av turer
och marknadsföring**

Utbildning av guider

Vatten och utrustning för tillfälligt kafé

---

²⁴ Intervju 1.

Bild 3: Masugnen (t.v) och rostugnen (t.h). I mitten syns Ljusnefors herrgård på andra sidan Ljusnan. Foto: M. Vallström

Masugnen

Masugnen är den del av hyttan som ligger närmast Jungfrukustvägen, och som också är dess mest spektakulära landmärke. Masugnen är också anledningen till att ägandet av hyttan blivit en problematisk fråga. Underhållet är eftersatt sedan decennier och den sägs sakta vara på väg att hamna i älven. Kombinationen av ett feltänk när det gäller ett litet tak inne över själva ugnen, som lett till avrinning mot väggarna och därmed åtföljande frostsprängning, och trycket från Ljusnan intill, särskilt vid vårfloden, gör att masugnen farit väldigt illa.

Diskussioner har förts länge om vad som behöver göras och vem som ska göra det. Den nuvarande, muntliga överenskommelsen angående hela hyttan, mellan ägaren, Fortum, och museiföreningen är att Fortum har ansvar för den yttre miljön, museiföreningen för den inre. Fortum har lagt plåttak på rostugnen och lovat ordna ett fungerande tak/regnskydd på masugnen, vilket, som vi kan se av bild 3, inte har skett. Masugnen är helt avstängd för besökare av säkerhetsskäl

En av de jag intervjuat anser att man bör se masugnen som en enhet separat från malmhus, rostugn och smedja, vilka är sammanbyggda. Så länge man pratar om masugnen så kommer man ingen vart och då är risken att hela miljön går till spillo.²⁵ Men eftersom masugnen är klassad som fast fornlämning och därmed skyddad enligt lag mot rivning är inte det något alternativ. Att låta den rasa ihop skulle heller knappast passera oförmärkt av denna anledning. Ur en antikvarisk synvinkel är det dessutom viktigt att bevara hela miljön kring hyttan:

---

²⁵ Intervju 3.

Antikvariskt värde: Ljusne hyttmiljö är en väl sammansatt industrihistorisk miljö och en av länets mest välbevarade med masugn, rostugn samt smedja. I rostugnen finns en malmkross bevarad som ännu är brukbar och i smedjan finns eldstaden fortfarande i brukbart skick. Masugnen är trots sitt förfall välbevarad och hela miljön ger en pedagogisk teknikhistorisk upplevelse. Länsmuseum anser att det är mycket angeläget att stoppa det pågående förfallet och säkerställa miljön för framtiden. Hyttan finns registrerad i fornlämningsregistret.²⁶

Även ur besöksnäringssynpunkt vore det naturligtvis bäst om man kunde restaurera masugnen och göra den tillgänglig för besök i begränsad omfattning. Frågan är bara på vilken nivå ribban ska läggas, där lägsta tänkbara nivå är att säkerställa att masugnen står kvar i oförändrat skick. 1992 gjorde en konsultfirma (Jonsson Consult, Gävle) en kostnadsberäkning till 975 000 kr exkl. moms och byggherrekostnader. Det var ett relativt omfattande förslag som var tänkt att bedrivas som beredskapsarbete.²⁷ Efter att detta översänts till fastighetsägaren Fortum hände inget på tre år.²⁸ Frågan väcktes igen av Ljusneortens museiförening i juni 2002 och en ny besiktning gjordes av länsmuseum i samband med detta. Återigen påpekades att ”den mest påtagliga skadeorsaken var avsaknaden av ett fungerande tak”²⁹ och man rekommenderar därför som akut åtgärd att man får upp ett skydd över masugnen som helhet (den har, som framgår av bilden, endast en krans som tak), samt att avlägsna vegetationen. En ny konsultbedömning gjordes några månader senare, med ett betydligt mindre omfattande antal åtgärds punkter, av Bjerking i Uppsala. Där rekommenderas ett nytt lätt aluminiumtak på masugnen, montering av 10 nya dragstag samt ett nytt trädäck runt masugnskransen. Byggnaden behöver också förstärkas med 3 stålbalkar (se bilaga 4)³⁰. Taket på rostugnen, som också ingick i förslaget, blev efter detta åtgärdat och själva masugnen spärrades av. Men taket lyser, som vi såg på bilden ovan, fortfarande med sin frånvaro. En uppdatering av det senaste förslaget ger vid handen att en minsta möjliga insats för att hejda det akuta förfallet skulle kosta ungefär 450 000 kr.³¹ Det förslaget förutsätter då att masugnen befinner sig i skick att möta Ljusnans skiftande vattennivåer, d v s att stabiliteten säkerställs. Bjerking har meddelat sig villiga att ta på sej uppdraget, vilket vore önskvärt eftersom de utfört den senaste besiktningen och har omfattande erfarenhet av liknande arbeten.

Möjligheter:

Ett viktigt landmärke som strategisk infångare vid Jungfrukustvägen. Bildar en hyttmiljö tillsammans med övriga byggnader, den sista i sitt slag i Ljusne och en av få välbevarade hyttmiljöer i länet.

Problem:

Passiv ägare. Många intressenter inblandade.

Resursbehov (minimum):

- Ett nytt tak över hela masugnens öppning.

²⁶ Länsmuseum i Gävleborg, besiktningsprotokoll/dokumentation, Dnr 758/310, 2002-06-18.

²⁷ Ljusneortens Museiförenings arkiv, skrivelse till Tommy Forss, Stora Museum, Falun, från Göran Jonsson, Jonsson Consult, Gävle, 1992-05-22.

²⁸ Länsmuseum i Gävleborg, Besiktningsprotokoll/dokumentation, Dnr 829/310, 1995-04-28.

²⁹ Länsmuseum i Gävleborg, besiktningsprotokoll/dokumentation, Dnr 758/310, 2002-06-18.

³⁰ Ljusneortens museiförening, skrivelse från Jakob Björklund, Bjerking AB, till Jan-Olof Öberg, Fortum Kraft AB, 2002-08-09.

³¹ Samtal och mejlkontakt med Jakob Björklund, januari 2011. Summan är uppräknad till dagens penningvärde, satt exkl. moms. Byggherrekostnader och byggställningar beräknade till 135 000 kr ingår i beloppet.

- Förstärkning med dragstag och stålbalkar.
- Nödvändig uppstädning och bortforsling av material (trääck, rasmassa, växter, mossa osv)

Restaureringen bör ske med grund i förslaget från 2002-08-09 och med stöd av antikvarisk expertis.

Finansiering: Fastighetsägaren, Fortum, har ett juridiskt bindande ansvar för byggnaden och är den som måste söka eventuella bidrag för restaureringen.³²

Smedjan

Smedjan är en del av hyttan i Ljusne, den är inrymd intill malmhuset. I likhet med resten av hyttan ägs den av Fortum men lånas ut på obestämd framtid och med muntligt avtal, till Ljusneortens museiförening. Avtalet från 1982 finns på film och där ingår att Fortum tar ansvar för den yttre miljön och museiföreningen för den inre, som jag nämnde ovan. Museiföreningen lånar i sin tur ut smedjan till smeden Per Örn, sedan 2009, som bedriver sin verksamhet där, med öppethållande för allmänheten vissa tider. I själva malmhuset, bredvid smedjan, har museet sommaren 2010 haft sin årliga utställning, på grund av fuktskada i museibygnaden. Utställningen har varit öppen lördagar 14-16, samt vid särskilda tillfällen, som under Jungfruveckan och ”jazz i hyttan”, en årligen återkommande konsert till Aage Johanssons minne.

Smedjan används ibland för kaffeservering, som då oftast sköts av badföreningen i Ljusne (inomhusbadföreningen). Smedjan har en härd (ässja) eller rättare sagt två, en fjäderhammare och andra redskap för smidet, samt en del föremål som tillhör museiföreningen. En stor del av de föremål som fanns där innan nuvarande smed flyttade in har flyttats, men det är finns fortfarande en del föremål där som inte hör till en smedja, vilket har att göra med museets brist på utrymme. I ett av hörnen leder en trappa upp till vinden, där och från de av plexiglas täckta fönstren drar det ganska mycket och det blir väldigt kallt på vintern. Det finns inget inlagt golv, bara jord, med ett lager plast under. Det medför problem när det gäller att sätta fast verktyg och annat på golvet, förutom kylan.³³ Ur en tillgänglighetsaspekt vore det också önskvärt med ett trägolv. I Axmars hytta har föreningen nyligen lagt in ett trägolv bland annat av den anledningen. En annan anledning var att det gamla jordgolvet innehöll små rester av miljögifter, som yrde omkring när man gick på golvet. I Axmar fick man hjälp med materialet (virke, duk och skruv) av den före detta ägaren Bergvik Skog.³⁴ Där har man valt att lägga nytt golv i hela hyttan, vilket vore bra även i hyttan i Ljusne: golvet i malmhuset är till exempel mycket dåligt.³⁵

Smedens huvudsakliga verksamhet är produktion av smide. Verksamheten drivs som ett företag, Örns smide. Kunderna letas upp på olika omvägar, men kommer sällan eller aldrig från närområdet. Företaget är nystartat och därmed fortfarande i ett skede av att bygga upp en kundkrets.³⁶

Museet har tidigare haft en smed som arbetat på Ljusne Kätting, som hållit till i smedjan. Det finns därför en vana att kunna gå och se hur smeden arbetar. Denne drev verksamheten som en fritidssyssla och smedjan tjänade under denna tid som en social träffpunkt, med mycket

³² Ljusneortens museiförening, protokoll från möte med repr. från Läns museet, Museiföreningen och Fortum, 2002-06-18.

³³ Intervju 4.

³⁴ ”Trægolv i hela Axmar hytta”, Gästriklands tidning 6/6 2010.

³⁵ Intervju 1.

³⁶ Intervju 4.

kaffedrickande och historieberättande.³⁷ Verksamheten skiljer sej också åt på så sätt att den sistnämnda i första hand arbetat med industriellt smide, den nuvarande arbetar gärna i äldre tekniker och har en mer hantverksmässig inriktning. En del har klagat över att verksamheten förändrats, men inga preciserade önskemål har framkommit, mer än att informationen kunde vara bättre om att det pågår verksamhet i smedjan.

Att smida för produktion är en helt annan sak än att smida för besökare. Vissa dagar är det arbetsuppgifter som inte är så publikfriande: kapa till materialet till exempel. Smeden har upplevt att människor som kommer dit haft andra förväntningar på honom än vad han kunnat uppfylla. En del har kommit dit för att de vill veta hur det var i smedjan ”förr”. Andra kom dit mest för att *berätta* hur det var ”förr”, ytterligare andra för att de var nyfikna eller råkade ha vägarna förbi bara. Vad man tillverkade i just denna smedja, och hur, är kunskaper som smeden gärna skulle vilja ha hjälp med av museet.³⁸ Ett trettiotal besökare har hittat till smedjan denna sommar, vilket är mindre än förra sommaren. Några av de besökande var turister, från Tyskland, Stockholm, Gotland. Ett tiotal av de 30 kom utifrån, några av besöken ledde till beställningar. Ingen av dem var inställda på att köpa saker när de kom, snarare på att uppleva något. En skylt kommer troligen att sättas upp nästa år, vid Jungfrukustvägen, för att få fler att hitta till smedjan.³⁹

Smeden planerar att till sommaren 2011 bara ha öppet vissa temadagar, när han gör saker som man kan följa genom hela processen, istället för att som tidigare ha öppet alla vardagar mellan 15 och 18.⁴⁰ Öppettiderna har också haft att göra med hans primära ambition: han har smidet som ett vanligt yrke, att bedriva under arbetstid, det vill säga vardagar på dagtid. Om syftet däremot primärt hade varit att locka besökare, hade arbetstiderna fått läggas till de tidpunkter besökare förmodas vistas i området; kvällar, semestrar och helger. Under Jungfruveckan hade både smedjan och museet öppet samma tider, annars inte. Museets utställning har öppet lördagar, för människor som är lediga från arbete, eftersom det är en ideell förening. Det finns också en inarbetad rutin på att ha öppet lördagar en viss tid, något som kan bli svårt att förändra.

Museet har haft fullt upp med återställande av sina lokaler efter fuktskadan och varit nöjda med att smeden nyttjat lokalen och fungerat självständigt. Kommunikationen mellan smeden och föreningen har därför inte varit särskilt tät, men önskemål finns att ändra på detta. Idén om temadagar och även relaterade idéer som smeden har om framtida verksamhet, som kurser och ”prova-på dagar” kunde med fördel utföras i samverkan med museet och eventuellt även konstnärgruppen i Ljusne. Det kunde även vara lämpligt med någon form av skriftligt avtal, helst både med Fortum (eller den ägare som eventuellt kommer efter dem) och med museiföreningen. Om det är möjligt vore det förstås praktiskt att ha ett avtal mellan alla tre parter, så att ansvarsfördelningen blev synlig, gällande underhåll, tillgänglighet, rutiner vid arrangemang osv. Samverkan med skolan har förekommit, precis som med den förra smeden, det har varit några klasser på besök, men intresset hos eleverna har varit minimalt.⁴¹ I skrivande stund har en smedja öppnats i Drömverkstan, inne i Söderhamn, där kanske man hellre kan tänka sej en kanal för att fånga upp ungas intresse för hantverket.

---

³⁷ Möte med Ljusneortens museiförening 101210.

³⁸ Intervju 4. Det finns också material på läns museet om en smedsbostad i anslutning till hyttan, som kunde vara givande att ha på en informationsskylt i eller utanför smedjan. Se Läns museet Gävleborg, ärendearkivet, , övrigt, Ljusneverken, hyttan och smedjan.

³⁹ Intervju 4.

⁴⁰ Intervju 4.

⁴¹ Intervju 4.

Även föremål med historisk anknytning till Ljusne, som smeden vill ta fram, kunde ske i samverkan med museet, liksom mer information om vad som faktiskt tillverkats på platsen och hur, kanske både genom att berätta/guida och genom att ha en informationstavla.⁴² I övrigt måste smeden få fortsätta med sin produktiva verksamhet, för att överleva ekonomiskt. Att tänka sej ett företagande byggt enbart på smide som skådespel och historiepädagogik är i dagsläget orealistiskt och dessutom inte särskilt hållbart. En kombination däremot kunde utnyttja hög- och lågsäsonger på ett bra sätt. Vissa förutsättningar krävs dock för detta, som att det öppnas fler försäljningskanaler, t ex på Gamla Kättingen eller på museet, på Axmar brygga och Järnverket i Iggesund, turistbyrå i Söderhamn osv.. Det krävs också att ett ordentligt golv läggs in i hyttan och att fönstren tätas/åtgärdas, samt att verksamheten marknadsförs och paketeras mera (de temadagar och kurser som nämndes ovan, samt annonsering) För att utveckla besöksnäringssdelen av verksamheten kräver också att man lägger aktiviteterna efter målgruppen, säsongsvis, och att man sedan håller på dessa tider.

Sammanfattning smedjan:

Möjligheter:

Smedjan i sig	Stor och ljus lokal, fungerande, strategiskt läge
Utveckla besöksnäringssdelen	Temadagar m servering i rostugnen (se ovan) Prova på-smide Mer kunskap och information om tidigare verksamhet/klensmedjor.
Utveckla kundkretsen	Kurser i smide, ev. i samarbete m. studieförbund. Strategisk marknadsföring
Utveckla produkter m. reell historisk anknytning t Ljusne	Flottarhaken

(Utveckla samverkan med drömverkstans smedja)

Resursbehov:

Mera samverkan med museet och eventuellt badhusföreningen (för serveringen) samt studieförbund
Själva byggnaden: nytt golv, täta fönster
Hjälp med marknadsföring.
Mer utrymme i själva smedjan: rensa ut föremål som inte hör dit.

Finansiering:

Företagsstöd
Del i eventuellt Leaderprojekt
Åtgärda golv och fönster: Fortum AB.

Ljusne Bruksmuseum

Ljusne Bruksmuseum skiljer sej åt från de andra industrihistoriska lokala museerna i kommunen genom sin bredd, vilket är en tillgång ur besöksnäringssynpunkt. Industrimuseet i Bergvik och Flygmuseet är betydligt mer tekniskt inriktade, Vallviks Bruksmuseum är till omfattningen mindre, och fokuserar arbetet, medan man i Ljusne försökt täcka in hela

⁴² Det finns också material på läns museet om en smedsbostad i anslutning till hyttan, som kunde vara givande att ha på en informationsskylt i eller utanför smedjan. Se Läns museet Gävleborg, ärendearkivet, , övrigt, Ljusneverken, hyttan och smedjan.

samhällsbilden, med skola, Kooperation, föreningsliv, facklig kamp, boende och vardag. Det är också det enda museet av de uppräknade som har uppbyggda historiska miljöer; en skolsal, en affärsdisk, ett kök och en industrimiljö. Kanske som en följd av denna breda ambition har man väldigt många föremål, och en omfattande dokumentation av Ljusnes historia. I dagsläget innebär detta, i kombination med en fuktskada i halva huset, att man är väldigt trångbodd. 2010 års utställning genomförde man därför på hyttan, som nämndes ovan. Även där förvarar man också en hel del större, skrymmande föremål som brandredskap, en brandbil, häståkdon mm. Det man först och främst därför behöver, är lagerutrymme, magasin. Det skulle möjliggöra att den permanenta utställningen också kunde rensas lite, det är alltför stor mängd detaljer nu i utställningen för att den ska vara överblickbar. Utöver den permanenta utställningen lägger föreningens medlemmar årligen ner många timmar med att producera en ny tematisk utställning varje sommar, vilket är en väldigt hög ambition för ett ideellt drivet museum. Man har också andra arbetsgrupper, där människor arbetar med vad de kan ”efter kunskande och förmåga” som Ljusneortens museiförenings ordförande uttryckte det.⁴³ Sammanlagt arbetar ca 15 personer aktivt för museet, man har arbetsmöten minst en gång i veckan, vilket ju är oerhört bra. Det har alltså hittills fungerat genom ideella insatser, men för att garantera hållbarheten och utveckla verksamheten skulle det vara önskvärt att man kunde anställa en person säsongsvis, gärna en guideutbildad person. Det skulle möjliggöra utökade öppettider och eventuellt också en utveckling av en liten ”museishop” där man kunde sälja t ex smedens flottarhake tillsammans med de skrifter som redan nu finns till försäljning, samt andra lokala produkter (textilt hantverk, tavlor, förädlade fiskprodukter el dyl). Ett alternativ är att ha allt detta samlat nere i gamla Kättingen.

Bild 4: Gamla kättingen, fasad mot Ljusnan. Foto: M. Vallström

---

⁴³ Intervju 2.

Gamla Kättingen och området vid gamla plywoodfabriken

Ljusne Kätting har kanske varit den mest kända av Ljusnes industrier i modern tid. Under en period bedrev de sin verksamhet i en gul industrifastighet helt nära Ljusnan. I byggnadsinventeringen skriver läns museet:

Byggnadens historia är dess främsta värde och den har även ett sorts symbolvärde /.../ detta har en gång varit en av de produkter som satt denna ort på kartan.

Kulturhistoriskt värde: Särskilt kulturhistoriskt värdefullt (PBL 3:12) Miljöskapande värde. Byggnadshistoriskt värde. Teknik- och industrihistoriskt värde. Symbol-/identitetsvärde.

Vidare rekommenderar man rivningsförbud och skriver ”Ett vackert läge som borde gå att använda sig av i profileringssammanhang”.⁴⁴

Det finns ingen ambition i dagsläget att flytta museet till gamla kättingfabriken.⁴⁵ Däremot vore det tänkbart och ur min synvinkel önskvärt att museet deltog med tillfälliga utställningar, ev del i butik samt ha kättingen som utgångspunkt för guidade vandringar, kurser mm. Om gamla kättingen kunde få en funktion som ”nav”, nerv eller nytt centrum för Ljusne kunde industrihistoria synliggöras där på en rad olika sätt. Själva verksamheten i kättingfabriken kunde åskådliggöras med en mindre permanent utställning som Ljusneortens Museiförening kunde stå för, i likhet med den ”historiska hörna” de håller på att inrätta på gamla gaskraftscentralen, på uppdrag av nuvarande ägare Tappers Allservice. Ett önskemål från museiföreningens sida har varit att använda de svarta smidesgrindarna efter norra järnverket, som står en liten bit nedströms, som en samlingspunkt med informationstavlor, en mitt fram mot älven med en översiktskarta (alternativt flera från olika tidsskikt, se bilaga 5), två dubbelsidiga skyltar snett diagonalt mot denna, för att åskådliggöra östra respektive västra sidan, med numrering från översiktskartan (se skiss Tord Nyberg, bilaga 6).⁴⁶ Det var också här plywoodfabriken stod, så det är en symboliskt viktig plats. Carl-Magnus Gagge, som tidigare arbetade som antikvarie på läns museet, betonar att det är vore värdefullt att gestalta det *myller* av industrier som legat här, och som satt så fundamentala spår i Ljusnes historia även om spåren inte längre är så ”lättlästa” alla gånger. För att åskådliggöra den intensiva verksamheten som ägt rum här räcker det inte med foton, någon typ av levandegörande utöver detta är önskvärt, med animeringar och ljud. De som minns berättar om hur myllret av människor skiftade över dagen, efter klockans gång, skiftbyten, fabriksvislor.⁴⁷ Ett sätt kan vara att ordna digitala visningar av historiska filmsekvenser, ljudlingor och foton inne på kättingen, enkelt på uppkopplade datorer eller i större skala på en digital biograf. Ett annat sätt att gestalta är givetvis att göra smedens arbete mer tillgängligt och publikt.

Att använda grindarna som utgångspunkt är en bra idé; de lämningar som finns kvar är viktiga. Själva platsen är industrihistoriskt ytterst central. Tord Nyberg och framlidne Aage Johansson, företrädare för Ljusneortens museiförening och Kustorternas Framtid, skriver ”På en sträcka av 450-500 meter från den gamla Kättingfabriken till och med den nu rivna

---

⁴⁴Läns museet i Gävleborg, Söderhamns kommun, Söderala sn, Lundin, Per: *Industrimiljöer i Ljusne-Ala*. Byggnadsinventering 2005.

⁴⁵ Intervju 2.

⁴⁶ Intervju 1, 3.

⁴⁷ Möte Ljusneortens museiförening 101210.

plywoodfabriken låg Ljusneindustrins vagga. ”⁴⁸ De syftar då på den norra sidans industriella utveckling sedan 1849 och tar några exempel: ett sågverk, som expanderade i flera omgångar, en mekanisk verkstad och en masugn med rostugnar, senare utökad med Lancashirehårdar och valsverk.

Om man tänker sej området runt grindarna som en *strategisk plats*, såsom det föreslås i en av intervjuerna, så är det också tänkbart att använda den som start för *industrihistoriska vandringar*. Det är då viktigt att placera in vandringsstråk och informationstavlor på de ytor som redan används av fiskare och ortsbor, så att man utnyttjar människors rörelser i rummet och bygger på det, istället för att bygga stigar till informationstavlorna.⁴⁹ Tavlorna får heller inte bli för stora och skrymmande. Vandringarna, med och utan guide, kunde börja vid grindarna och sluta inne på kättingen där den som är intresserad kan hitta mer information på bildskärmar, t ex via en länk till DiBis hemsida och Ljusne.se, där ett urval av information kring Ljusnes historia på olika ”djup” som redan finns där, som ett resultat av förstudien *Industriarv Söderhamn*. Det finns också historiska filmer, filmer som handlar om historien i Ljusne samt ljudfiler där Aage Johansson berättar om Ljusne vid en rundtur med buss (kan kompletteras med nygjorda filmsekvenser).⁵⁰ Det är också tänkbart att visa den ”ruinpornografi” som finns om Ljusne, mer eller mindre dystra och estetiserande filmer och bilder på Ljusnes övergivna industrimiljöer (från plywoodfabriken, från siten ”Rostsverige”, Jan Jörnmarks bilder)⁵¹, som kunde ingå i en utställning eller bara finnas tillgängliga, men i så fall tillsammans med andra perspektiv på Ljusne, för att väcka frågor om Ljusne som plats och Ljusnes plats i dagens samhälle. I skrivande stund förbereds en dokumentation av Ljusnebor i bild och text, med syftet att ge just sådana mer nyanserade perspektiv och lyfta fram Ljusnebornas egen syn på orten och ortens utveckling.⁵²

Det är önskvärt att det finns någon typ av servering att tillgå. Några idéer om det som framkommit i intervjuerna har varit restaurang med utskänkningstillstånd alternativt pub eller kafeteria. Det blir då nödvändigt att använda ett koncept som även tilltalar Ljusneborna och närboende, för att få bärighet och helst även året runt. En idé kan vara att servera sotare, och i analogi med *Paltserian* i Öjebyn kalla det en *Soteria* (vilket på flera sätt kan tolkas industrihistoriskt, kopplas till det lokala fisket och i värsta fall vilseleda en och annan italienare).

Ett annat förslag som framkommit i intervjuerna är att ha ett akvarium där man genom en glasruta kan se de fiskar som finns i älven.⁵³ Ytterligare förslag med vattentema har varit att bygga ett Barnens Historieland, med små modeller av samhället och arbetet på sågverken. En idé som vore värd att plocka upp ur detta förslag, som lagts av Thure Leijner, vore att göra en vattenlek utanför kättingen, där barn kunde pröva på vattenkraft och flottning under säkra former. Här finns två förebilder, dels vattenleken i Växbo som mer fokuserar på vattnets kraft, kvarnhjul och dammar, dels en del av Jamtlis historieland i Östersund, där man kan pröva att flotta i en liten räna. Att använda vattennärheten och just fokusera på flottningen är en bra

---

⁴⁸ Industriarv Söderhamn, förstudie av DiBis produktion, bilaga 2.

⁴⁹ Intervju 3.

⁵⁰ T ex ”Så såg vi sommaren då”, Tord Segedahls filmer. Ljudfilerna finns tillsviare på FoU Söderhamn, hos förf..

⁵¹ <http://www.youtube.com/watch?v=V7UGB-EBZIG>, 2011-01-17, Övergivna platser, Jan Jörnmark; http://www.jornmark.se/places_intro.aspx?placeid=218&lang=2011-01-05 Rostsverige, projekt folkhem, Ljusne <http://rostsverige.blogs.se/tags/projekt-folkhem-ljusne/fullposts/> 2011-01-05.

⁵² Initiativet kommer från dokumentärfotografen Lennart Engström, Uppsala, född i Ljusne och har arbetsnamnet ”Motbilder”.

⁵³ Intervju 2.

idé ur profileringsynpunkt, se nedan. Det är av historiska skäl en bra poäng att ha verksamhet med industrihistorisk anknytning just här, eftersom Ljusnes första sågverk låg vid kättingen (byggt 1849), och norra järnverket ett stenkast ned, vid grindarna.⁵⁴ Att nuvarande dammbyggnad ligger mitt i blickfånget uppströms blir då en ytterligare pedagogisk poäng.

Bild 5: Gamla Kraftstationen. Foto M. Vallström

Kraftstationen

Vattenkraftsstationen bredvid gamla kättingen är troligen byggd på 1930-talet. Det är en mindre rektangulär byggnad med vertikala fönster som ger ett generöst ljusinsläpp. I byggnadsinventeringen bedöms den som särskilt kulturhistoriskt värdefull (PBL 3:12) och sägs ha ett miljöskapande, byggnadshistoriskt och arkitekturhistoriskt värde. Länsmuseet anser det vara önskvärt att byggnaden kan få en ny användning. Till formatet påminner den om Färila Konsthall, som är inrymd i en f.d. frikyrka.⁵⁵

Det har förekommit förslag inom museiföreningen att använda gamla kraftstationen till att ha en permanent utställning av de föremål som nu med nöd och näppe inryms i rostugnen, hyttan.⁵⁶ Det skulle då utgöra ett brandmuseum, dels därför att (modern) brandbekämpning tidigt bedrevs i Ljusne, dels för att många av föremålen tillverkades på Ljusne mekaniska verkstad. Det museet har mest behov av är, som jag ser det, förrådsutrymme. Detta borde enkelt kunna lösas genom att hyra någon del av de tomma industrifastigheterna till magasin, exempelvis i den byggnad med trappstegsgavel som ligger snett över vägen (gamla badet/smedjan) eller ”nya” brandstationen, som kommunen äger. Ett tredje alternativ är gamla

---

⁵⁴ Intervju 1.

⁵⁵ <http://www.lillbygalleriet.com/konsthallen.html> 2011-01-11

⁵⁶ *Industriarv Söderhamn*, förstudie av DiBis produktion, bilaga 2.

brandstationen (se bild på omslaget), vilken liksom gamla badet/smedjan är privatägd. De båda sistnämnda lokalerna ligger strategiskt bra till nära kättingen. Man kan ha särskilda ”magasinvisningar” för dem som är specialintresserade av t ex de gamla brandföremålen.⁵⁷ Att ha en mindre permanent utställning är också tänkbart, som en filial till museet på samma sätt som Hyttan är det.⁵⁸ Däremot vore det synd att ha en permanent utställning av dessa i kraftstationen, eftersom det skulle ”låsa” en väldigt bra utställningslokal dit människor skulle ha en anledning att återvända för nya utställningar, däribland gärna museets, kanske i samverkan med t ex konstgruppen. Dessa har t ex planer på en utställning om Ljusne som bruksort sommaren 2012, vilket kunde vara ett väldigt bra samverkansprojekt.

Sammanfattning Ljusne Bruksmuseum, Gamla Kättingen, Kraftverket

Möjligheter:

Museet: Ett omfattande ideellt engagemang
Omfattande kunskaper om Ljusnes industrihistoria
Ett brett och i grunden välordnat museum

Gamla Kättingen: en mycket viktig symbolisk plats, identitetsmässigt och industrihistoriskt. Viktigt att ha med ”moderna” industribyggnader i det lokala industriella kulturarvet; få med ”funkis-Ljusne” och inte bara gamla traditionellt ”vackra” hus.

En inredd ”Historisk hörna” där kättingfabrikens verksamhet visas

Datorer med uppkoppling, inlagda filmsekvenser, länk till Dibis och Ljusnes hemsidor.

Ljudslingor ur hörlurar, med berättelser och ljud.

Visningar av bilder, kartor och historiska filmer på en digital biograf, dels tidsbestämda visningar, dels rullande bildspel/filmer från olika epoker fram till idag.

Museishop/butik för böcker och skrifter, smedens produkter och presenter.

Servering

Kraftverket : fina lokaler för tillfälliga utställningar, där museet kan medverka.

Platsen vid järngrindarna: iordningsställande av stora skyltar enligt förslaget, men inte alltför skrymmande. Sittbänkar med bord.

Problem:

Museet behöver mer utrymme, ett magasin eller en ”filial”.
Samordning krävs av olika intressen kring gamla kättingens och kraftverkets utnyttjande.

Resursbehov:

---

⁵⁷ Sådana har man t ex på Jamtli, Östersund, dit många hembygdsföreningar och skolklasser kommer. Kräver ganska stora ytor för att man ska kunna plocka ihop ett tema och fortfarande ha viss överskådlighet, men stora ytor är ju ingen bristvara i Ljusne för tillfället. Behöver inte och i vissa fall BÖR inte, vara rumstemperatur, åtminstone inte helt.

⁵⁸ Hälsinglands fordonshistoriker har erbjudit sig att medverka vid en invigning av en sådan mer permanent utställning centrerad kring brandbilen. Samtal Lasse Söderqvist, ordförande, januari 2011.

Tillgång till museimagasin, förslagsvis i byggnaden snett mittemot kättingen (Ljusne 29:73) eller i någon av de gamla brandstationerna.

Överenskommelse med ägarna till de privata byggnaderna.

Iordningsställande av lokaler

Rättigheter/inköp av foton/filmer i förekommande fall.

Finansiering:

Kommunala satsningen ”Ljusnan vid Ljusnans mynning”

Eventuellt leaderprojekt

Bild 4: En av kuskbostäderna, belägen snett mittemot Preem-macken. Foto: M. Vallström

Området nedströms herrgården

Miljön nedströms nya herrgården inbegriper ett antal byggnader som tidigare inrymt Ljusne Woxnas ungarboende för ogifta tjänstemän, (i folkmun kallade ”Sodom och Gomorra”), kuskbostäderna, trädgårdsmästarebostaden och gamla post och telegrafan. Den är, förutom området kring gamla hyttan och valsverket på södra sidan, en av Ljusnes äldsta bevarade

industrihistoriska miljöer. Disponentvillan låg i motsatt ände (jämfört med den ”nya” herrgården) av detta område, nära den gamla kättingfabriken. Den brann 1923-24.⁵⁹ Miljön i sin helhet beskrivs av länsmuseet som en ”kulturhistoriskt intressant gårdsmiljö” och övervägande delar av miljön klassas i fyra värden: Miljöskapande, samhällshistoriskt, byggnadshistoriskt och arkitekturhistoriskt värde. Samtliga byggnader bedöms som särskilt kulturhistoriskt värdefulla, PBL 3:12 åberopas liksom rivningsförbud. Post och telegraf-huset har skador i träet efter målning av plastfärg. Kanalen till gamla kraftverket har gått under en av flyglarna, vilket man kan urskilja i marken.⁶⁰ Även den ”nya” herrgården, Ljusnefors herrgård eller disponentvillan (byggd 1920), bör skyddas i en översiktsplan. I byggnadsinventeringen slår värdemätaren i taket när det gäller olika värden här: Särskilt kulturhistoriskt värdefull, miljöskapande, Byggnadshistoriskt, personhistoriskt, arkitekturhistoriskt värde, och symbolvärde, kontinuitetsvärde samt slutligen representativitet toppar listan. Herrgården står på samma plats som Hallwyls sommarvilla.⁶¹

Bild 5: Ljusnefors herrgård, numera Svenska LABFAB. Fasad mot Ljusnan. Foto: M. Vallström.

De antikvariska beskrivningarna av dessa byggnader är fylliga, för den här typen av bebyggelse har man begrepp för minsta fönsterlist. Det gäller dock att se upp för att bara

⁵⁹ År 1860 uppförde Wilhelm Kempe en trävilla på ungefär samma plats som Ljusnefors Herrgård. Den flyttades 1893 en bit uppströms, i samband med att greve Hallwyl uppförde sin sommarvilla på platsen, och blev prästgård 1913.

⁶⁰ Lundin 2005, fastigheterna Ljusne 29:60, 29:62,

⁶¹ Ibid. fastighetsbet.: Ljusne 29:89.

bevara det som är ”äldst” eller ”vackrast” i det industriella kulturarvet; industrimiljöerna nedströms har satt en kanske ännu tydligare prägel på samhället idag och är mer av ett ännu levande kulturarv, om man nu kan tala om sådana. För att få en bredd i utbudet av industrihistoriska miljöer är det dock strategiskt viktigt att ta tillvara och skydda den här miljön i den nya detaljplanen.

Övriga byggnader nedströms som bör få ett skydd och kunna användas i besöksnäringssyften är gamla badet/smedjan (”Birka”), ”herrskauskasernen” och gamla brandstationen. Ljusne Vårdshus hör också till den relevanta industrihistorien här, mer om detta nedan.

Brukslängorna, där museet är inrymt, hör visserligen inte till det här området, men är naturligtvis också mycket viktiga att bevara, särskilt som många av de gamla arbetarbostäderna är rivna. I nuläget är enbart själva museet med i fornminnesregistret som ”övrig kulturhistorisk lämning”.⁶²

Sammanfattning miljön nedströms herrgården:

Möjligheter:

Som en illustration av boendet för högreståndspersoner och som kulturhistorisk miljö fyller den sin funktion, med pendangen i ”herrskauskasernen” nere vid brandstationen och jämfört med brukslängorna där museet är inrymt, eller Ala bruk ett stycke norr om dem.

Problem:

När det är fråga om privat ägande är det inte alltid populärt med restriktioner ifråga om restaureringar och underhåll, men eftersom dessa oftast inte är tvingande så borde det inte vara några problem att ha en dialog kring skyddet i detaljplanen.

En del av husen är i ganska akut behov av underhåll, har ruttnande trädelar p g a plastfärg.

Resursbehov:

Överenskommelse med de privata ägarna..

Underhåll, antikvarisk rådgivning (läns museet)

---

⁶²<http://www.fmis.raa.se/cocoon/formsok/search.html> 2011-01-05: Söderala 336:1.

Bild 6: Svänghjul och frammatningsbord efter valsverket. Foto: M Vallström.

Övrig miljö, skyltning

Miljön nedströms hyttan inkluderar resterna efter det gamla valsverket, och resterna efter den stora träkolsupplaget som under 1900-talet låg här. Det gamla svänghjulet från valsverket finns kvar och man kan ana sig till hur kanalen löpte, och rester av byggnaden runtom, med avsatser och ramper, är knappt avläsbara i marken.⁶³ Det har framkommit förslag från en närboende att öppna kanalen och sätta igång valsverket, men det är troligen en alltför omfattande förändring med tanke på vattenkraften och inte minst kostnaderna. Om det förslag på att riva kraftverket i Ljusne som lagts av forskare inom Elforsk, där Fortum är deltagande företag, skulle gå igenom vore förstås läget ett annat, men tanken på detta och ännu mer tanken på att få igång valshjulet ter sig alltför utopiskt i dagsläget.

Området runt hyttan och valsverket är väl skyltat genom museiföreningens försorg och det är möjligt att följa gångstigar mellan skyltarna. Skyltarna behöver få en översyn, dels rent tekniskt, eftersom plasten håller på att lossna och häftstiften rostar, dels innehållsmässigt, eftersom de i dagsläget innehåller lite för mycket och för detaljerade texter. Här är det väldigt viktigt att hjälpa läsaren att få ett sammanhang och en överblick, vilket kräver både detaljkunskaper (som museet har) och förmåga att formulera övergripande sammanhang på grundval av detta (som läns museet har träning i). Utöver detta krävs en tydlig och lättläst design, inte minst med tanke på tillgänglighetsaspekten. Föreningen KULT i närbelägna Sandarne har haft hjälp av en person från kommunens arbetsmarknadsenhet Resurscentrum som skulle kunna kontaktas för det sistnämnda.⁶⁴ Det är också tänkbart att välja ut några fotografier och förstora dem, för att tavlorna ska bli ännu mer läsvänliga. En hänvisning kan

⁶³ <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> 2011-01-05, RAÄ Söderala 370:2, 127:1.

⁶⁴ Intervju 3

finnas till var man kan söka mer information, inne på kättingen, eller på Dibis hemsida, eller på museet.

Bild 7: Anslagstavla vid Hyttan, uppsatt av Ljusneortens museiförening. Foto: M. Vallström.

Vårdberget. På Vårdberget finns fyra skyltar som sattes upp för 3-4 år sen, med hjälp av Resurscentrum och museiföreningen/Kustorternas framtid. De är riktade åt två olika håll, Ljusne och Ala bruk, där man kan se fotografier från olika skeden i historien, för att man ska kunna bilda sej en uppfattning om hur miljön såg ut tidigare och på så sätt gestalta ett historiskt rum.

Museiföreningen har restaurerat tre av dem, genom att byta ut papperet (tjockare A4) och sätta vanlig mjukplast. Önskvärt vore bättre inplastning, motsvarande plexiglas, helst klottersäkert. Återkommande underhåll måste förstås utföras, som röjning och inoljning. De har varit utsatta för viss vandalisering. Det saknas också ledstänger bitvis, vilket är en brist ur tillgänglighetssynpunkt. Nuvarande räcken är fästa i nedborrade järnrör.

Lillgrytan

Det har länge varit tal om att göra en vandringsled ut till Lillgrytan med skyltar om flotningen, eftersom det finns mycket lämningar där och eftersom många fiskare vistas där.

Sammanfattning övrig miljö och skyltning:

Möjligheter:

Informationsskyltar med text och bilder sitter uppe på strategiska platser och är utformade på ett sätt som gestaltar det historiska rummets förändring. Ett enhetligt skyltsystem behöver sättas upp, med tekniskt sett hållbart material, och med utgångspunkt i den skyltning som redan finns. Som komplement kan man utforma en karta med korta texter för varje stopp (se

bilaga 7, för ett exempel). Kartan kunde finnas i den katalog över företag och sevärdheter som ges ut av Kustorternas framtid.

Problem:

Det behövs en bättre teknisk lösning för skyltningen. Viss hjälp med underhåll och redigering vore bra.

Resurser:

Med hjälp av läns museet alt. Hälsinglands museum redigera texterna och välja foton. Ca 20 skyltar kommer att behövas, se nedan.

Viss summa till museiföreningen för underhåll.

Finansiering:

Eventuellt Leaderprojekt

Resurscentrum

Länsmuseet Gävleborg/Hälsinglands museum

Förslag till vandringar⁶⁵ med infotavlor;

1) ”Ljusnan uppströms” (ca 1 tim)

a) Start vid grindarna, följer vattnet och sen vägen upp mellan kraftverket och gamla kättingen, där man har en

b) informationsskylt+ stopp om verksamheter och kanalen som löpte där och fortsätter sen över älven.

c) Nästa stopp är spåren efter valsverket, och markspår efter den kanal som gick där, samt uppkörningsrampen till kolupplaget.

d) sedan Hyttan, besök hos smeden.

e) Upp över ”stora” bron, snedda ner genom herrgårdsparken (förutsatt erforderligt tillstånd); stopp + infoskylt där. Vidare längs/på älvfördämningen, ovanom

f) äldre bostäder för ogifta tjänstemän och kuskar, stopp + infoskylt om dem plus den rivna gamla herrgården (som låg ungefär i höjd med brofästet av cykelvägen).. Vandringen avslutas inne på

g) Kättingen

---

⁶⁵ Förslag om vandringar fanns redan i *Industriarv Söderhamn*, förstudie av DiBis produktion, bilaga 2.

Bild 8: Bergshistorisk lämning; uppfartsramp till kolhus/kolupplag. Foto: M. Vallström.

2. "Ljusnan nedströms- Vårdberget" (ca 2-3 tim)

- a) start vid grindarna, följ vattnet nedströms,
- b) infoskylt + stopp vid kajen/ timmerupplaget. Här finns äldre stenkistor kvar i vattnet, enligt läns museets byggnadsinventering, samt äldre kartor som kan anslås.
- c) Upp på Vårdberget, stopp+infoskyltar där.
- d) ner till bruksmuseet, kort guidning där.
- e) upp förbi kyrkan, som byggdes på initiativ av Wilhelmina von Hallwyl.
- e) tillbaka förbi Herrskapskasernen/brandstationen, stopp där och avsluta på kättingen.

3) "Ljusne Söder" (kortare kvällstur)

Med utgångspunkt i den slinga/tipspromenad som museet ordnade tidigare, med start vid hyttan, tur upp mot f.d kaféet "blodiga yxan", förbi platsen där arbetarkasernen Kråkslottet låg, ungarlshotellet "Karlsro" (nuvarande vandrarhemmet), valsverket, utblick mot disponentvillan tvärs över vattnet, avsluta med mat/pub i rostugnen.⁶⁶

---

⁶⁶ Kommentar från deltagare i museets arrangemang, som lockade ett 50-tal personer: "Enkelt, hade gjort en snitslad bana, satt upp lappar. Det blev en jättehärlig stämning, då när vi samlades där utanför Hyttan, fick fika utav damerna i malmhuset.", intervju 3.

4) ”Flottning Ljusne/ Lillgrytan” Halvdag

a) Start vid grindarna, över älven, följa södra älvstranden, stopp vid lämningar efter flottningen (har inga exakta angivelser, men museiföreningen har åtagit sig att hjälpa till med information till skyltar). Tid till rast/fiske ute på Lillgrytan, båttransport tillbaka.

Samverkan

Det finns väldigt många föreningar i Ljusne, enligt uppgift 23 stycken, många av dem med samma klick av aktiva människor. Museiföreningen har samverkan med inomhusbadföreningen när det gäller kaffeservering (museiföreningen står för arrangemang/aktivitet och badföreningen för fikar, med åtföljande inkomster.). När man fick problem med fuktskadorna vidgades samarbete och många erbjöd sig att hjälpa till, både föreningar och privatpersoner.

Samverkan mellan föreningarna i Ljusne har totalt sett ökat sedan tillkomsten av Kustorternas framtid, upplever museiföreningens ordförande. Där tycker man sig också ha ett gott samarbete med kommunen.

När det gäller samverkan mellan företag och förening så sker även det i Kustorternas regi. Museiföreningen har samverkan med smeden, som kan komma att utökas, som vi sett ovan. Även med konstnärerna, som jag här räknar som företagare, kunde man samverka mer, med arbetet med samhällets självbild som viktig målsättning. Tappers Allservice har, som nämndes ovan, anlitat museet för att få till en miniatyrbild om och i deras lokaler. Tidigare har efterfrågats samverkan med Folkteatern och deras Community Theatre projekt, särskilt med tanke på de uppsättningar med Norrsundets Arbetarteater som blivit följden. Eftersom en scen är planerad i bruksparken (och kan vara tänkbar inomhus i rostugnen) vore det en bra idé, och också här skulle det kunna handla en hel del om Ljusnes självbild som samhälle. Folkteaterns Reine Lööv och Kerstin Bregård, som arbetar med Community theatre, är informerade om dessa önskemål, det dåvarande kommunalrådet Eva Tjernström likaså.

Det finns kontakter mellan museiföreningen och Woxna hembygdsförening, eftersom de båda orterna ursprungligen var del av samma bolag (Ljusne Woxna). Banden dit sträckte sig långt fram i tiden med en sommarkoloni i Woxna för Ljusneborna.

Önskemål finns också om samverkan med närliggande Axmar, dels med hyttan som har en livaktig förening som ägare, dels med tanke på den ”undervattenspark” som finns i havet därutöver som har industrihistorisk/sjöhistorisk grund (!)⁶⁷. Där finns också fiskrestaurangen Axmar Brygga som ”dragare”. Föreningen Axmar Hytta ställer sig positiva till samverkan.⁶⁸

Paketering , gestaltning och profilering

Det har uppkommit förslag om att sätta upp gamla ramar från ramsågar vi E4:an, för att förmå människor att ta en avstickare. Ett annat sätt kan vara att placera ramar eller andra föremål med industrihistorisk anknytning vid järnvägsstationen, där regiontågen stannar. Det kan vara ett komplement, men om man tänker sej en nischad turism krävs andra vägar än tillfälliga blickfång. Det vore förmodligen nödvändigt att jobba aktivt mot andra närbelägna besöksmål inom industrihistoria: Axmar, Iggesund/Hudiksvalls bruksminnen, Moviken, Gränsfors bruk, Långvinds bruk, kanske även Högbo bruk. Information bör även finnas på Tönnebro, vår största infångare enl. Söderhamns turism, samt på de övriga museerna i kommunen; Flygmuseet, Söderhamns museum, Bergviks industrimuseum, Vallviks Bruksmuseum, Skärgårdsmuseet osv. Lokalt är utomhusbadet ett populärt utflyktsmål sommardag, med ibland

⁶⁷ <http://www.axmarbluepark.se/>

⁶⁸ Intervju 2, samtal med folkteatern och föreningen Axmar Hyttas kontaktperson. Undervattensparken invigdes sommaren 2010, se <http://www.axmarbluepark.se/>

långväga gäster. Där kan man anslå vilka aktiviteter som försiggår under veckan, både ifråga om vandringar, bussturer, fisketurer, smedens och konstcentrums aktiviteter. Nationellt är det värt att (åter) prova medverkan i Arbetsams museiguide, (då som Ljusne museiförening).⁶⁹ Hemsidan Ljusne.se erbjuder redan viss information om industrihistoria, det kommer att bli en viktig kanal. För att göra den mer ”sökbar” för målgruppen industrihistoriskt intresserade kan man se till att ord som ”industrihistoria” och ”industrisamhällets kulturarv” finns med. Broschyrer finns redan, kan kompletteras med en karta över industrihistoriska besöksmål och vandringar, se t ex Ekomuseum Bergslagens karta, som också är tvåspråkig. Allt detta har stöd i länets kulturmiljöprogram:

”den lokala historien från forntid till nutid ska lyftas fram genom lättillgänglig information via skyltar, broschyrer och hemsidor”⁷⁰

Gestaltningen av industrihistorien kan också göras mer mångdimensionell genom smedens utåtriktade aktiviteter, genom vattenlek vid gamla kättingen, via fotografier, filmer och att erfara landskapet genom vandringar. Det är också önskvärt att arbeta med mer uttalat konstnärlig gestaltning med hjälp av konstnärsklustret och folkteatern/norrundets arbetarteater.

Övergripande profil: Flottning, fiske och funkis. Ljusnes ”kärna” är den ganska moderna industrin, inte i första hand gamla bruksmiljöer med hängande pilträäd över kanaler. Det skulle vara ett annorlunda grepp att satsa på att visa upp 1960- och 70-talets fabriker, som man ju har en hel del dokumentation kring, men även förstås 1950-talets framstegsoptimism och 1930-talets moderna formspråk, som det yttrade sej bland annat i boardfabriken. Attraktivitet och dramatik finns också i flottningen, som binder ihop vattnet, fisket och industrihistorien och kan gestaltas i förut nämnda vattenlek. Flottningen har också lokal anknytning till Ljusne eftersom Snoddas hade kopplingar till orten. Här får man inte glömma de avancerade flottningssystemen som fanns i vattendrag i skogen när smältarsmedjan flyttades upp till Gullgruva. Dokumentärfilmaren Olle Häger har kunskaper som kunde generera en väldigt spännande vandring/busstur. En mer djupgående profil för Ljusne kunde också vara *omställning och hållbarhet*, inför framtiden, med vindkraften i centrum, men också med det historiska arvet närvarande även här: vattenkraften, självförsörjande samhällen och hushåll. Hållbarhet binder ihop kommunens satsning, industrihistoria, vatten och vindkraft, ”uthållig kommun”- projektet och samarbetet ”Baltic Climate”.

Matställen och boende

Ljusne värdshus

Själva byggnaden är troligen ursprungligen byggd på 1910-talet, blev tillbyggd i omgångar och tjänstgjorde under 1940-talet som huvudkontor till Ljusnebolagen. Den ligger mycket strategiskt mellan centrum och Ljusnan och binder ihop samhället i en punkt. Den användes från slutet av 1980-talet och fram till åtminstone 2005 som värdshus, med hotellrum. Byggnaden har nu stått tom några år, ingen verksamhet bedrivs där för närvarande. De relativt nya ägarna har heller inga bestämda planer för verksamhet.⁷¹

Möjlighet:

⁶⁹ <http://www.arbetsam.com/arbetsam/verktyg/katalog/k2010.pdf>

⁷⁰ *Kulturarv för samtid och framtid. Kulturmiljöprogram för Gävleborgs län 2006-2010*, Länsstyrelsen Gävleborg, s. 12.

⁷¹ Tidigare fanns ett hotell mitt emot gamla kättingen, senare Ljusne Hotell och handelshus, byggt 1878. Bylund 1993.

Strategiskt läge mellan centrum och älv. Kunde vara ett bra komplement till boende på camping och vandrarhem, särskilt när/om vindkraftssatsningen kommer igång.

Problem:

Överdimensionerat och i behov av renovering. Passiv ägare för tillfället.

Ljusne Camping:

Ljusne camping ligger mycket bra till, precis där Ljusnan öppnar sig mot havet. Ägaren är orienterad mot en internationell kundkrets, har cykeluthyrning och uthyrning av kanot, samt viss restaurangverksamhet.

Möjlighet:

Väldigt bra läge. Potential för utökad restaurangverksamhet. Potential för samverkan med fisketurismen och vandrarhemmet.

Problem:

En genomfartsled till gamla fiskeställen har varit en källa till konflikt, liksom reglerna kring fiskekort i Sverige, men dessa problem bör vara lösta nu.

Ljusne Turistcenter (vandrarhem)

Turistcentret ligger på väg ut till campingen, huvudbyggnaden ligger också nära brofästet vid kraftverket. Själva bostäderna är inrymda i gamla pensionärsbostäder, parhus i ett plan, symmetriskt utplacerade i en sänka som tidigare legat vid kanalen, nära valsverket.

Möjlighet:

Bra läge, särskilt för barnfamiljer, med stora gräsytor. Nära till Hyttan och Valsverket, vilket kunde utnyttjas mer i fråga om arrangemang. Vilja till samarbete med t ex campingen finns, ifråga om frukostservering och samordning för beläggning.

Problem:

Inga serveringsmöjligheter, (relativt) långt till affär. För låg beläggning.

SAMMANFATTNING

Ljusne har en lång, gedigen och antikvariskt uppmärksammas industrihistoria som det finns alla förutsättningar att lyfta fram och gestalta. Anledningarna till att man bör göra detta är tvåfaldiga; dels för att stärka den lokala identiteten, dels för att attrahera besökare. Det är ingen oproblematiserbar kombination, men med en medvetenhet om de skilda målbilderna borde man kunna göra både och. Förmodligen är det ena en förutsättning för det andra; utan en stark lokal identitet och självkänsla hos lokalbefolkningen och närboende kan det bli svårt att attrahera besökare. Målet är en långsiktig utveckling av Ljusne, där nya näringar och en ny "nerv" kan skapas. För att detta ska kunna ta sin början krävs en uppbyggnad och en utveckling av det som redan finns, i följande prioriteringsordning:

- Inrättandet av en plats, ett industrihistoriskt informationscentrum, vid järngrindarna, med kartor och foton.
- Upprättande av industrihistoriska vandringsleder med skyltning.
- En restaurering av hyttan (masugnen), enligt förslag.
- Möjlighet till uppkoppling och digitala visningar av bilder och filmer, t ex på kättingen.

- **Möjlighet till försäljning av museets och smedens produkter mm, t ex på kättingen.**
- **Inrättande av en liten ”informationshörna” om verksamheten på kättingen.**
- **Stöd till utveckling av smedens verksamhet, temadagar, prova på-smide, kurser.**
- **Nytt golv i malmhus och smedja, tätning av fönster i smedjan.**
- **Magasin till museet, t ex i någon av brandstationerna eller i gamla badet/smedjan.**
- **Marknadsföringsinsatser och profileringsarbete.**
- **Iordningställande av liten ”flottarränna”/vattenlek utanför kättingen.**
- **Utbildning av guider.**
- **Ökad samverkan förening-företag.**
- **I samband med upprättande av ny detaljplan se till att skydda de värdefulla industrihistoriska områden som finns vid Ljusnans mynning.**

FRAMTIDSVISIONER

”Ljusne, det är ju inte bara dom nedlagda fabrikerna, de fabriker som är fyllda av aktiviteter nu och de som en gång har varit. Ljusne, det är ju egentligen människorna. Människorna som bor här och som verkar här. Det är ju människan som är resursen. Och så har det alltid varit. Även när fabrikerna fanns, så det var ju människor som var inne i fabrikerna och gjorde saker och ting: människorna som var runtomkring och skötte servicenäringen, apoteket, de som körde skittunnorna. Många av de där sysslorna finns ju inte längre, men det är precis lika nu, som då. Så det gäller att få människor att dra åt samma håll, eller gärna åt olika håll, fast ändå enas i ett nav, för att kunna skapa nånting nytt, för att kunna bevara det som finns, och gärna utveckla det som finns. Och se kanske saken med helt andra ögon. Därför är det bra med människor som kommer utifrån, och som inte ska mötas med riktigt motstånd på en gång.

- Utan lite gradvis?

Ja.”⁷²

”Man säger att allting är borta, jo, industrin är borta, men om man börjar luska i det som finns kvar: av socialt eller vad man ska säga: två banker, två servicehus, läkarstationen, flera campingar, lite kring-kring som är bra för ett samhälle. Det har ju en gammal historia, bruket eller samhället här, och det är ju ett fundament att bygga framtiden på. Har man en historia så kan man påstå att man har en framtid. För då finns det nedärvt en viss stolthet.”⁷³

”Det är lite vägval nu: vad gör man med gamla kättingen? Ska kommunen satsa på den för föreningslivet eller ge utrymme för andra aktörer? Eller börja med föreningarna och fräscha upp och hoppas på att det kommer företagare sen? Lite strategier, för lokaler och för utnyttjandet. Tar man inte tag i den frågan så händer det kanske saker som dom egentligen inte vill ska hända, att man inte får ha inflytande, eller så blir det stiltje på allting. Det kan det ju också bli. Så strategier med tanke på lokal och föreningsverksamhet.”⁷⁴

Ljusningen - Ljusne vatten och vind

Avslutningsvis vill jag ta tillfället att presentera en vision om Kättingen som ny ”nerv” i Ljusne (se bilaga 8). Själva lokalen kunde visserligen fortsätta heta ”Kättingen” men ett nytt namn kunde vara ”Ljusningen” (har använts för en lokal tidning förut). Själva platsen skulle

⁷² Intervju 2

⁷³ Intervju 1

⁷⁴ Intervju 3

vara bas för den ekonomiska föreningen/sociala kooperativet "Ljusne Vatten och Vind" (logga LW på nytt sätt LVV), med medlemmar både från vattenkraft och vindkraft, företag och föreningar i samverkan för både året-runtverksamheter och aktiviteter kring konstnärlig verksamhet, besöksnäring och fiske. En boknings och informationscentral kunde med fördel hantera alla delar, Söderhamns fiskecentrum inbegripet. Utöver detta skulle konstnärgruppen, som jag här definierar som företagare, inte förening, få förverkliga sina planer på ett konstcentrum (se separat förstudie). Platsen skulle också vara en industrihistorisk utgångspunkt genom starten och målet för vandringarna, den digitala informationen från DiBis och Ljusne.se, samt information om Bruksmuseet och Hyttan. Museiföreningens aktiviteter ska också kunna bokas på Ljusningen. Vidare kan man tänka sej uthyrning av båtar, cyklar, bilar, boende, längre turer i anslutning till fisket och till industrihistoria samt utställningar/konstresor. På så sätt kunde Ljusningen bli ett centrum för alla tre delarna som har utretts i förstudier, samt en plats där lokala föreningar kan hålla till, där det finns matservering av något slag, kanske en eller ett par affärer, kanske en fritidsgård för unga en dag i veckan, kanske en kväll för de flyktingar som nu samlas i kyrkan för att ha någonstans att träffas.

Det värsta som kan hända med ett centrum är nämligen att det blir ocentralt, decentrerat, utspritt. På en liten ort som Ljusne är det otroligt viktigt att kunna samla allt liv på en punkt för att återfå känslan av att man har en gemensam plats i världen.

Referenser

Otryckt material:

Intervjuer:

Tord Nyberg

Lars Persson

Margaretha Öhrn Liljedahl

Per Öhrn

Ann-Caroline Breig

Uppgifter:

Birgitta Lindqvist, Söderhamns kommun

Tord Nyberg, Ljusneortens museiförening

Anna Lindqvist, Länsmuseet Gävleborg.

Johannes Kruusi, KMV Forum.

Carl Magnus Gagge, Västmanlands läns museum.

Mats Öqvist, stadsarkitekt, Söderhamns kommun.

Jakob Björklund, Bjerking AB.

Lasse Söderqvist, Hälsinglands fordonshistoriker.

Besöksenkät Hyttan 24 juli, i förf. s ägo

Kartor, se bilagor.

Arkivmaterial:

Länsmuseet Gävleborg, Gävle, ärendearkivet, övrigt, Ljusneverken, hyttan och smedjan i Ljusne samt handlingar från Söderhamns kommun, Söderala sn.

Ljusneortens Museiförening, korrespondens om hyttan mm.

Lundin, Per: *Industri miljöer i Ljusne-Ala*, Länsmuseet i Gävleborg 2005, Dnr 1070/310

Otryckta skrifter etc:

Bylund, Lennart 1993: *Ljusne. Historisk översikt 1671-1993*.

Industriarv Söderhamn, förstudie, DiBis produktion.

Kulturarv för samtid och framtid. Kulturmiljöprogram för Gävleborgs län 2006-2010, Länsstyrelsen Gävleborg

Wedin, Ida: *Industriarvet i skärningspunkten mellan kulturarv och turism*. C-uppsats HT 2006, Högskolan i Dalarna.

Tryckt material:

Alzén, A/Burell, B (red): *Otydligt. Otymligt. Otaligt. Det industriella kulturarvets utmaningar*. Stockholm 2005.

ICA-Kuriren, 2010-10-25, ”På spaning i det övergivna landet”

Mattson, Kristina: *Landet utanför. Ett reportage om Sverige bortom storstaden*. Stockholm 2010. ”

Skyttmon. En vandring i tid och rum Skyttmons bygdegårdsförening/Länsstyrelsen, Jämtlands län.

SvD 2010-09-12: ”Landet som försvann”

Vallström, Maria: *Lyssnandets båda sidor*. Utvärdering av landsbygdsprojektet, Söderhamns kommun. Rapport, FoU Söderhamn 2004.

Internet:

Undervattenspark i Axmar; <http://www.axmarbluepark.se/>

DiBiS, digital bild i Söderhamn: <http://www.dibis.se/fh6jfd74hfdh543gf5gh76kgfj5fhg.html>

”Trägolv i hela Axmar hytta”, Gästriklands tidning

<http://www.gastriklandstidning.se/link.asp>. 2010-06-06

Övergivna platser, Jan Jörnmark;

http://www.jornmark.se/places_intro.aspx?placeid=218&lang= 2011-01-05

Rostsverige, projekt folkhem, Ljusne <http://rostsverige.blogs.se/tags/projekt-folkhem-ljusne/fullposts/> 2011-01-05

RAÅs fornlämningsregister Fornsök:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> 2011-01-05, sökväg Gävleborgs kommun, Söderhamns kommun, Söderala socken, hyttor.

PDF (scannat) om Hyttan:

http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/scanned_ref.pdf?label=S%C3%B6derala+126%3A1&url=21%2F2182%2F2439%2Fdokument%2F2439-0126-01-D.jpg

Om valsverket:

http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/scanned_ref.pdf?label=S%C3%B6derala+127%3A1&url=21%2F2182%2F2439%2Fdokument%2F2439-0127-01-D.jpg

Om uppfartsramp till kolupplag:

http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/scanned_ref.pdf?label=S%C3%B6derala+370%3A2&url=21%2F2182%2F2439%2Fdokument%2F2439-0370-01-D.jpg

Bilagor:

Detaljplan Sa: 61	Bil 1.
Karta över Ljusne, stadsarkitektkontoret, Söderhamn	Bil. 2
Kostnadsbedömning, Bjerking	Bil. 3
Historiska kartor över Ljusne 1882, 1930	Bil. 4, 5
Skiss skyltar vid järngrindarna	Bil 6.
Exempel ur ”Skyttmon”, länsstyrelsen Jämtland	Bil. 7
Skiss Ljusningen: Ljusne Vatten och Vind	Bil. 8.

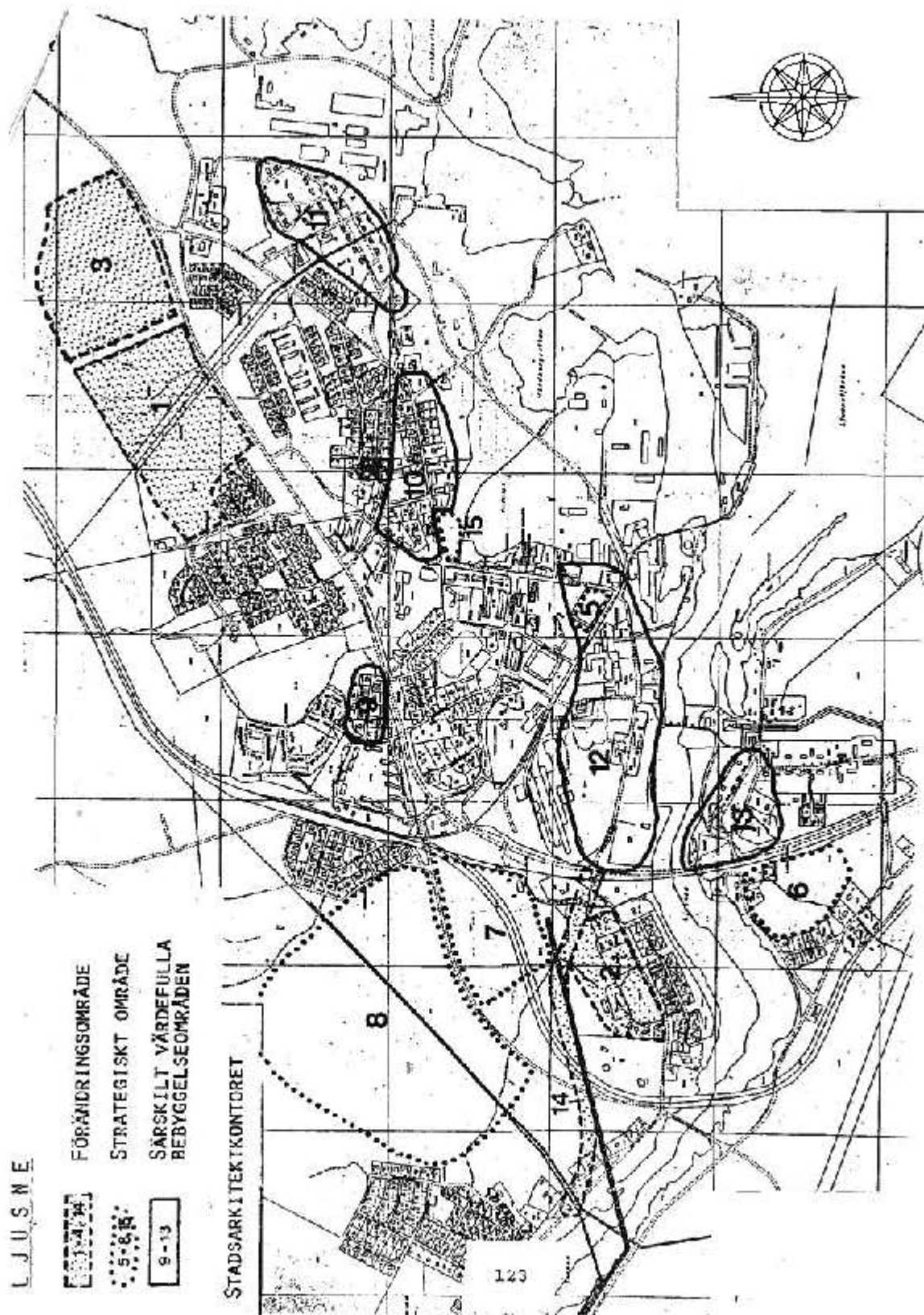
74900
74820
74740
74660
74580
74500
74420
74340
74260
74180
74100
74020
73940

**NY VÄG 583 OCH JÄRNVÄG
GENOM LJUSNE,
Ljusne, Söderhamns kommun,
Gävleborgs län**
FÖRSLAG TILL STADSPLAN

UTRÄDDNING DEN 26 OKTOBER 1965 BEVILJAD DEN 17 DECEMBER 1965
SÄNDAS REKRYTERINGSTÄMME DEN 17 JANUARI 1966

- KÄLLOR**
1. Kommunens arkiv
2. Sveriges Geografiska Institut
3. Sveriges Lantmäteris ämbete
4. Sveriges Järnvägsverkställingsverk
5. Sveriges Flygförsvärsverk
6. Sveriges Luftförsvar
7. Sveriges Flygförsvärsverk
8. Sveriges Luftförsvar
9. Sveriges Flygförsvärsverk
10. Sveriges Luftförsvar
- STADSPLANENS ANSÖKAN**
1. Om tillstånd att förklara stadsplanen
2. Om tillstånd att förklara stadsplanens ändring
3. Om tillstånd att förklara stadsplanens återförklaring
4. Om tillstånd att förklara stadsplanens återförklaring
5. Om tillstånd att förklara stadsplanens återförklaring
- STADSPLANENS ANSÖKAN**
1. Om tillstånd att förklara stadsplanen
2. Om tillstånd att förklara stadsplanens ändring
3. Om tillstånd att förklara stadsplanens återförklaring
4. Om tillstånd att förklara stadsplanens återförklaring
5. Om tillstånd att förklara stadsplanens återförklaring

Bilaga 2: karta, stadsarkitektkontoret, Söderhamns kommun.

Ljusne masugn och rostugn, Ljusne, Söderhamns kommun

Beställare	Fortum Kraft AB Box 26 820 23 Bergvik Handläggare: Jan-Olof Öberg
Uppdrag till	Bjerking AB Box 2006 750 02 Uppsala Handläggare: Jakob Björklund
Uppdrag	Kostnadsbedömning för komplettering av tak över masugn samt ommålning av tak på rostugnsbyggnad.
Underlag	Besök på plats den 7 augusti 2002 samt besiktningsutlåtanden och åtgärdsförslag från 1975, 1986, 1991, 1992, 2002.
Målsättning	Att få ett helt regnskydd över masugnsbyggnaden samt förbättra taket på rostugnsbyggnaden så att nedbrytningen/förfallet av byggnaderna kan reduceras.
Konsekvenser	Med ett nytt tak över masugnen ökar belastningen något på det gamla yttertaket och byggnadens ytterväggar och grund. Taket bör utföras lätt. En aluminiumkonstruktion är 3ggr så lätt som en stålkonstruktion. För att minska det utskjutande krafterna på ytterväggarna som det nya taket orsakar bör dragstag monteras i befintlig konstruktion. Eventuellt behöver även den gamla takkonstruktionen förstärkas.
Skisser	Bifogar en skiss på utformning av nytt tak över masugnen.

ÅTGÄRDER

Byggnadsarbeten

Taket på masugnen

- Ny stomme av aluminium.
- Ny taktäckning med slätplåt av aluminium. (Läggning och kulör lika befintligt tak). Taket är idag bandtäckt med 610mm bredd på plåten.
- Montering av nya dragstag (Räkna med 10st).
- Taket byggs på marken och lyfts på plats. Monteras i bef. takkonstruktion som kompletterats med beslag för infästningen.

Taket på rostugnsbyggnaden

- Målning av järnplåttak inklusive tätning och förarbeten.

Masugnens trädäck kring kransen mm

- Rivning av trädäck kring masugnskransen.
- Städning och bortforsling av rasat material från masugnen. Även borttagning av sådant material på ugnen som håller på att rasa ned. Materialet skall sparas i anslutning till masugnen.
- Uppsättning av nytt trädäck.
- Förankring av 3st stålbalkar vid kransen. För att kunna förankras skall balkarna förlängas in mot masugnsöppningen och förankras i anslutning därtill.

KOSTNADSBEDÖMNING TAK

Kostnaderna är en grov bedömning och kan variera kraftigt beroende på marknadssituation. I kostnaderna ingår *inte* någon ställning för renovering av rostugnstaket eller lyftkran för montering av nya aluminiumtaket.

Det uppstår alltid oförutsedda åtgärdsbehov i dylika projekt varför en summa har pålagts för att beakta detta.

Underlag för kalkylen är de åtgärder som redovisats ovan.

Kostnader

Åtgärd	Yta	Pris/m ²	Kostnad
Nytt plåttak över masugnen (mtrl + läggning)	75 m ²	370:-/m ²	28 000:-
Aluminiumstomme			90 000:-
Dragstag	10st		12 000:-
Renovering av tak över rostugn	140 m ²	200:-/m ²	24 500:-
Projektering av nytt tak och ommålning (Beräkningar, skisser och beskrivningar)			15 000:-
Osäkerhet		~5%	10 000:-
Byggherrekostander		10%	18 000:-
Summa			197 500:-
Moms		25%	49 375:-

Eventuellt kan tillkommande kostnader uppkomma om befintlig stålkonstruktion behöver förstärkas.

KOSTNADSBEDÖMNING RIVNING, TRÄDÄCK MM

Åtgärd	Yta mm	Pris/m ² , tim	Kostnad
Städning och bortforsling av rasat material	64 tim	300:-/tim	20 000:-
Rivning av trädäck	30 m ²	300:-/m ²	9000:-
Infästning av stålbalkar vid masugnskransen	3st		15 000:-
Återmontering av järnband alt. nya i motsvarande utförande	~5st	3000:-	15 000:-
Nytt trädäck	30 m ²	400:-/m ²	12 000:-
Rivning/demontering av befintligt skärmtak över masugn samt rensning från växtlighet.	20 tim	300:-/tim	6000:-
Osäkerhet		~6%	5000:-
Byggherrekostnader		~10%	8000:-
Summa			90 000:-
Moms		25%	22 500:-

Uppsala 2002-08-08

BJERKING AB

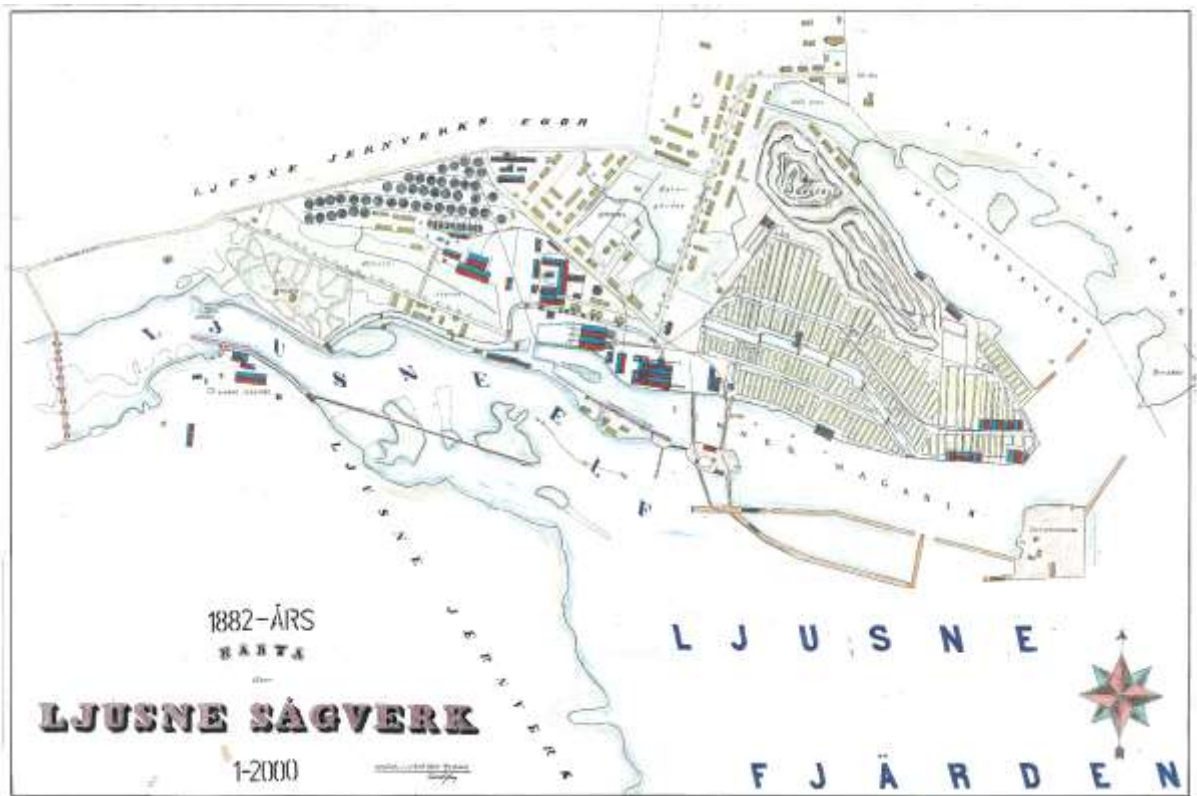
Jakob Björklund

Tel: 018-65 12 00, 070-651 14 15

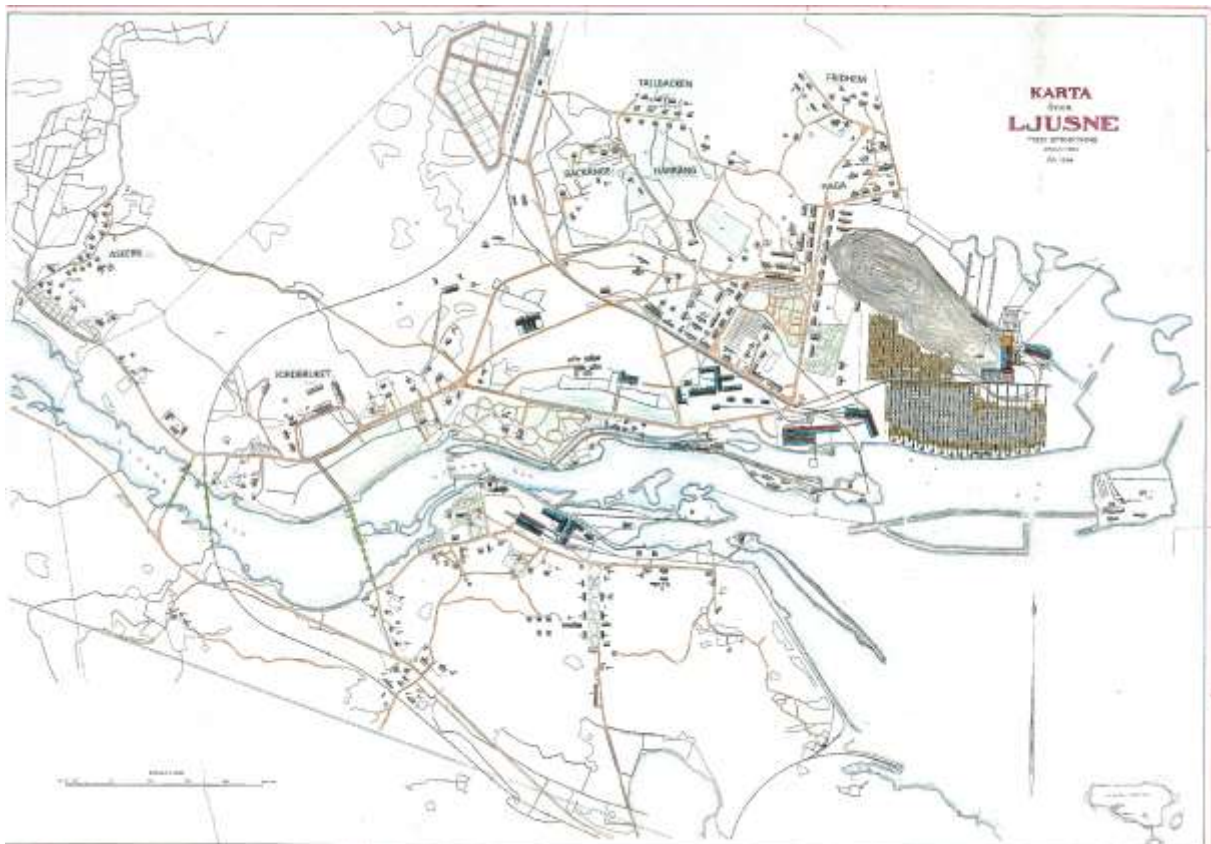
E-post: jakob.bjorklund@bjerking.se

OBS: Uppdaterad siffra januari 2011: ca **450 000** exkl. moms., varav byggställning 135 000.

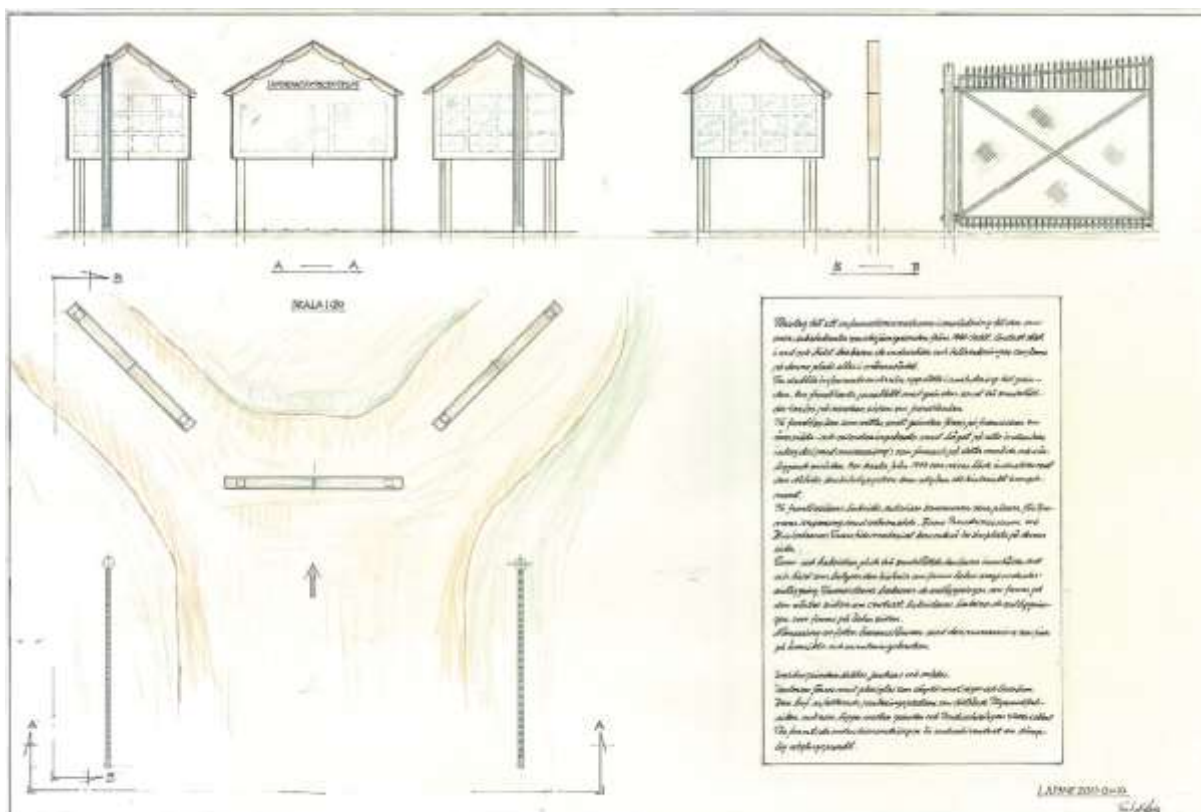
Bilaga 3, konstnadsbedömning Bjerking AB.

Bilaga 4: Ljusne 1882

Bilaga 5: Ljusne 1930

Bilaga 6: Industrihistoriskt centrum.

Text:

Förslag till informationscentrum i anslutning till den numera riksbekanta smidesjärngrinden från 1880-talet. Centret skall i ord och bild beskriva de industrier och tillverkningar som fanns på denna plats eller i närområdet.

Tre dubbla informationstavlor uppsätts i anslutning till grinden. En fronttavla parallellt med grinden samt två snedställda tavlor på vardera sidan om fronttavlan.

På fronttavlan som vetter mot grinden finns på framsidan en översikts- och orienteringskarta med läget på alla industrier inlagda (med numrering) som funnits på detta område och närliggande områden. En karta från 1882 som visar både industrien samt den dåtida bruksbebyggelsen kan utgöra ett historiskt komplement [se bilaga 4, m. a.]

På fronttavlans baksida redovisar kommunen sina planer för Ljusnans mynning med närområde. Ljusne Bruksmuseum och Kustorternas framtids material kan också ha sin plats på denna sida.

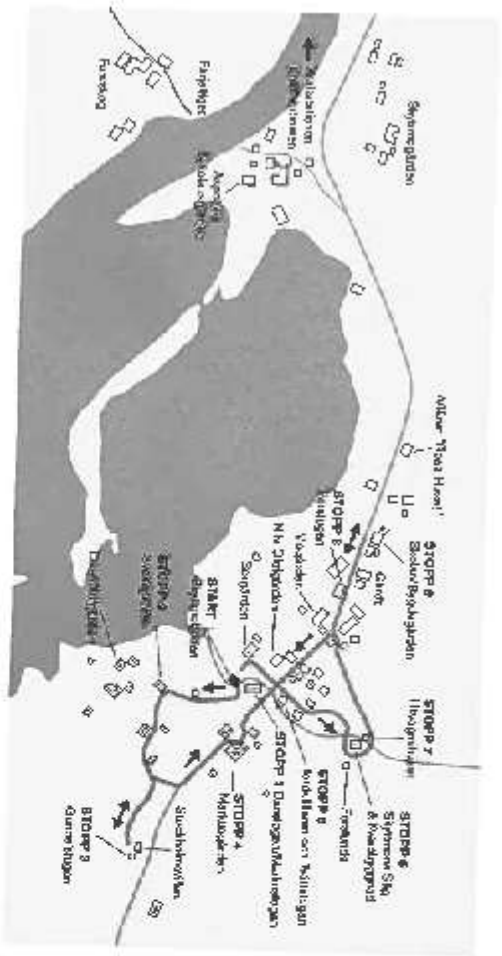
Fram och baksidan på de två snedställda tavlorna innehåller text och bild som belyser den historia som fanns bakom varje industrianläggning. Framsidorna beskriver de anläggningar som fanns på den västra sidan om centrat, baksidorna beskriver de anläggningar som fanns på den östra sidan.

Numrering av foton överensstämmer med den numrering som finns på översikts- och orienteringskartan.

Smidesgrinden riktas, justeras och målas.

Tavlorna förses med plexiglas som skydd mot regn och åverkan.

Den bef. asfalterade parkeringsplatsen som tillhörde plywoodfabriken och som ligger mellan grinden och Industrivägen sätts i stånd. För framtida industrivandringar är industricentrat en lämplig utgångspunkt. /Tord Nyberg, förslaget inlämnat till idéävling januari 2011.

Vandra in i Skyttmöns historia

Gå genom sitt flöga kartana var dränga sid genom eslar av byn, kan du dela på de dynggränder och miljöer som beaktas i folkliden. Det berättas även en hel del om minnet och byggnader som inte längre finns kvar.
 På stigar av riktiga släpp "släppta" och du kan äta om vilt släpp här i landsbyggen (friska släpp 1, släpp 2 osv.). Under tiden du går på släpparna kan du även äta om andra föremål och även ta till.
 Vandra gärna runt i byn och låt dig gå in på privata kontor. Tank på att det har varit många gårdarna.

SK
 en vandring

Skyttmonns såg och
hvarnbyggnad stod
färdig 1897 – för med
Penttilen Esväland i
Köpmansgränd, 70-80
dotterns Maria, född
1892 och Tyra, född
1894, Anne Teodorina
Esväland, född Svanen,
Johann Peter Esväland
och Bengtbrödet
och Svanen
1905

Industrialismen kommer till byn

STOPP!
**SKYTTMONNS SÄG
& KVARNBYGGNAD**

SÄGENS HISTORIA I KORTHET. 1840 byggdes utylorna sitt mer skulle uppfylla
en ny säg- och kvarnbyggnad vid Lycktorpsbäcken. Det hade sedan tidigare varit en
enkelt säg på platsen.

Sju av byns hantverksmän såg till att byggnaden skulle byggas som ett starkt och för byggnaden av
toddskvarnen. P. J. Andersson i Kvarn Ets.

Men utylorna delar av stämman och motståndet mot byggandet och byggandet av
kvarnen och turerna och 1897 såld kvarnen och byggnaden med varning och hyvel till byn.

Bilaga 7: Ex. ur Skyttmon. En vandring i tid och rum.

En läsbar historia

– **gestaltning av industrisamhällets historia i Ljusne**

Den här förstudien är utförd på uppdrag av Ljusneortens museiförening och utgör en del av Söderhamns kommuns utvecklingsstrategi "Ljusne vid Ljusnans mynning", som bedrivs av Kultur och samhällsutvecklingsnämnden (KUS, Anders Eriksson). Den är en av tre förstudier i den strategin, det finns också förstudier kring konstnärlig verksamhet och om utvecklingen av fisket i Ljusne. Avsikten är att dessa förstudier ska följa några spår för Ljusnes framtida utveckling som betydelsefull plats; genom att synliggöra historien, ge utlopp för kreativiteten och utveckla fiskeaktiviteter. Förhoppningsvis leder de till både utveckling av besöksnäringen och av en "ny" lokal identitet, med utgångspunkt i de resurser som redan finns: viljan till samarbete, storslagen natur och stolthet över orten.

Maria Vallström är forskare i etnologi och har distansarbetat från FoU Söderhamn sedan 2001.

Hon disputerade 2003 på avhandlingen "Arbetslöshet och arbetsfrihet - moral, makt och motstånd", på etnologiska avdelningen vid Uppsala universitet.

Maria Vallström är knuten till knuten till Stad och Land vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU.

Maria Vallström

FoU Söderhamn

Centrum för Flexibelt lärande - CFL

S. Järnväggsgatan 7

826 80 Söderhamn

maria.vallstrom@soderhamn.se

Tel: 0270-766 33

Mob: 073-051 72 95

FoU Söderhamn

FoU Söderhamn är ett tvärvetenskapligt forsknings- och utvecklingscentrum med fokus på frågor som rör utvecklingsprocesser. Ambitionen är att vara en drivkraft i arbetet med hållbar regional utveckling. FoU Söderhamn erbjuder analyser och utvärderingar av olika slag på uppdrag av företag och organisationer. Varje uppdrag är unikt och undersökningsmetoderna anpassas därefter. Hos FoU Söderhamn finns doktorander, forskare och professorer anknutna till olika lärosäten i Sverige. Exempel på forskningsområden är ungdomar, utbildning, kulturarv, arbetsliv, innovationsteknik och entreprenörskap och det bedrivs ett stort antal regionala, nationella och internationella utvecklingsprojekt.

Grunderna i verksamheten kommer från det forsknings- och utvecklingscentrum, FoU-Centrum Söderhamn, som byggdes upp år 2000 tillsammans med bland andra dåvarande Arbetslivsinstitutet.

Bakom FoU Söderhamn står CFL-Centrum för flexibelt lärande, Söderhamns kommuns organisation för vuxnas lärande. CFL är beläget i området Faxepark.

